

RNI:GUJMUL/2014/66126

ISSN 2454-3705

श्रुतसागर | श्रुतसागर

SHRUTSAGAR (MONTHLY)

June-2016, Volume : 03, Issue : 1, Annual Subscription Rs. 150/- Price Per copy Rs. 15/-

EDITOR : Hiren Kishorbhai Doshi

BOOK-POST / PRINTED MATTER

सम्राट् संप्रति संग्रहालय स्थित जिनजन्माभिषेक चित्र

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

॥ ॐ ह्रीं जगद् श्री संभवनामाय नमः ॥
 ॥ सागर के पावन तीर्थ खीरिनल आचार्य श्रीमद्
 सुरि - कोशी - कैलास - रज्जुध - प्रगट्ट - कल्याण
 पद्मसागरसूरीसन्मुख्ये नमः ॥

अहमदाबाद — सेटेलाईट जैन संघ

असंभव को संभव करनेवाले जैसे

संभवनाथ प्रभु के पावन सानिध्य में

जिनशासन के महान प्रभावक, राष्ट्रसंत श्रद्धेय आचार्य प्रवर

श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी महाराजा

आदि सुरि-पदस्थ तथा श्रमण-श्रमणी भगवंतो का

मंगलमय चातुर्मास प्रवेश

सादर आमंत्रण

शुभ दिन : वि.सं २०७२, आषाढ सुद-६, रविवार १० जुलाई २०१६

प्रातः ८.०० बजे प्रवेश यात्रा प्रारंभ होगी

: निमंत्रक व चातुर्मास स्थल :

श्री पुष्पदंत श्वेतांबर मूर्तिपूजक जैन संघ

वासुपूज्य बंगले के पास, फन रिपब्लिक के सामने, सेटेलाईट, अहमदाबाद - ३८००१५.

आत्म जागरण का महापर्व : भव्य चातुर्मास

गोधवीतीर्थे पू. गुरुदेवश्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा.
 की निश्रा में ध्वजारोहण कार्यक्रम.

RNI : GUJMUL/2014/66126

ISSN 2454-3705

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर का मुखपत्र

श्रुतसागर

श्रुतसागर

SHRUTSAGAR (Monthly)

वर्ष-३, अंक-१, कुल अंक-२५, जून-२०१६

Year-3, Issue-1, Total Issue-25, June-2016

वार्षिक सदस्यता शुल्क-रु. १५०/- ❖ Yearly Subscription - Rs.150/-

अंक शुल्क - रु. १५/- ❖ Issue per Copy Rs. 15/-

आशीर्वाद

राष्ट्रसंत प. पू. आचार्य श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा.

❖ संपादक ❖

❖ सह संपादक ❖

❖ संपादन निर्देशक ❖

हिरन किशोरभाई दोशी

डॉ. उत्तमसिंह

श्री गजेन्द्रभाई पढियार

एवं

ज्ञानमंदिर परिवार

१५ जून, २०१६, वि. सं. २०७२, जेठ सुदि-१०

प्रकाशक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

(जैन व प्राच्यविद्या शोध-संस्थान एवं ग्रन्थालय)

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र कोबा, गांधीनगर-३८२००७

फोन नं. (079) 23276204, 205, 252 फैक्स : (079) 23276249, वॉट्स-एप 7575001081

Website : www.kobatirth.org Email : gyanmandir@kobatirth.org

अनुक्रम

1 संपादकीय	डॉ. उत्तमसिंह	3
2 गुरुवाणी	आ. श्री बुद्धिसागरसूरि	4
3 Beyond Doubt	Acharya Padmasagarsuri	7
4 घोघापुरमंडन श्रीनवखंडा- पार्श्वनाथ स्तवन	मञ्जुनाथ भट्ट	9
5 श्रीअजितनाथजिन जन्माभिषेक कवच	सा.श्री. गुणदक्षाश्री	15
6 लघुशिल्पकृतिओमां पगवा	मुनिश्री सुयशयंद्रविजय	20
7 बालशिक्षा (प्राचीन गुजराती संस्कृत व्याकरण)	पंडित बालचंद्र भगवानदास गांधी	23

❖ प्राप्तस्थान ❖

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

तीन बंगला, टोलकनगर,

हॉटल हेरीटेज की गली में,

पालडी, अहमदाबाद - ३८०००७,

फोन नं. (०७९) २६५८२३५५

❖ सौजन्य ❖

स्व. श्री पारसमलजी गोलिया व

स्व. श्रीमती सुरजकँवर पारसमल गोलिया की पुण्य स्मृति में

हस्ते : चाँदमल गोलिया परिवार की ओर से

बीकानेर - मुम्बई

KUSAM-MECO®

संपादकीय

डॉ. उत्तमसिंह

श्रुतसागर का यह नूतन अंक आपके करकमलों में सादर समर्पित करते हुए अपार आनन्द की अनुभूति हो रही है। इस अंक में गुरुवाणी शीर्षक के तहत आचार्यदेव श्री बुद्धिसागरसूरेश्वरजी म.सा. द्वारा लिखित 'जीर्ण ग्रन्थोद्धार' नामक लेख पुनः प्रकाशित किया जा रहा है, जिसमें तत्कालीन ग्रन्थागारों तथा उनमें संगृहीत ग्रन्थों की दशा एवं दिशा का उल्लेख करते हुए भविष्य के प्रति चिन्ता व्यक्त की गई है। इस लेख के माध्यम से प्राचीन श्रुतसंपदा के संरक्षण, संपादन एवं प्रकाशनार्थ समाज को अति सुन्दर एवं प्रेरणात्मक संदेश दिया गया है। द्वितीय लेख राष्ट्रसंत आचार्य भगवंत श्री पद्मसागरसूरेश्वरजी म.सा. के प्रवचनांशों की पुस्तक 'Beyond Doubt' से क्रमबद्ध श्रेणी के तहत संकलित किया गया है।

अप्रकाशित कृति प्रकाशन योजना के तहत इस अंक में पं.श्री मञ्जुनाथ भट्ट द्वारा संपादित 'घोघापुरमण्डन श्रीनवखण्डा पार्श्वनाथ स्तवन' नामक प्राचीन कृति प्रकाशित की जा रही है। संस्कृत भाषा में निबद्ध यह पद्यात्मक रचना पूज्यश्री प्रतिष्ठासोमगणि द्वारा रचित है। प्रायः अद्यपर्यन्त अप्रकाशित इस कृति का संपादन एवं प्रकाशन आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर कोबा के हस्तप्रत भण्डार में संगृहीत प्राचीन हस्तप्रत के आधार पर किया जा रहा है। इसके साथ ही प्रसिद्ध जैनकवि श्री रूपविजयकृत एक और अप्रकाशित रचना 'अजितनाथजिन जन्माभिषेक कलश' प्रकाशित की जा रही है। मारुगुर्जर भाषा में निबद्ध यह पद्यबद्ध रचना अत्यन्त रसमय-मधुर-सुन्दरतम व गेय है। इस कृति का संपादन प.पू. साध्वीजी श्री गुणदक्षाश्रीजी म.सा. ने किया है।

प.पू. मुनिश्री सुयशचंद्रविजयजी म.सा. द्वारा संकलित व संपादित 'लघुशिल्प-कृतिओमां पगला' नामक लेख के तहत कल्पसूत्र की द्वितीय वाचना (स्थविरावली) में उल्लिखित महापुरुषों के पगला (चरणकमल) चिह्नंकित प्राचीन शिलापट्ट का सुन्दर एवं संशोधनात्मक विवेचन प्रस्तुत किया गया है। पूज्यश्री ने इन महत्त्वपूर्ण शिल्पाकृतिओं का संकलन एवं संपादन कर प्राचीन ऐतिहासिक धरोहर को प्रकाश में लाने का सुन्दर प्रयास किया है। पुनः प्रकाशन योजना के तहत इस बार 'बालशिक्षा' नामक लेख प्रकाशित किया जा रहा है। पण्डित श्री लालचन्द्र भगवानदास गांधी द्वारा संपादित यह लेख 'पुरातत्त्व' नामक पत्रिका में प्रकाशित हुआ है।

आशा है इस अंक में संकलित सामग्री द्वारा हमारे वाचक लाभान्वित होंगे व अपने महत्त्वपूर्ण सुझावों से अवगत कराने की कृपा करेंगे।

ગુરુવાણી

ગ્રંથ ગ્રંથોદ્ધાર

મુનિશ્રી બુદ્ધિસાગરજી

આજથી 100થી વધુ વર્ષો પૂર્વે પૂ. યોગનિષ્ઠ આ. શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી દ્વારા જીર્ણ પ્રતો બાબતે હૃદયસ્પર્શી ચિંતા વ્યક્ત કરતો આ લેખ છે. આ સાથે પૂ. બુદ્ધિસાગરજીએ પૂ. આત્મારામજી મહારાજના ઉદ્દગાર પણ શબ્દશઃ ટાંક્યા છે. શ્રુતવારસા સુરક્ષાની ઉપેક્ષા સામે આ લેખમાં જે ચોટનાર શબ્દોના ચાબખા મારવામાં આવ્યા છે તે કદાચ બીજે ક્યાંય નહીં હોય. આવા પૂજ્યોના પ્રતાપે આજે શ્રુતક્ષેત્રે ક્યાંક-ક્યાંક જગૃતિ જોવા મળી રહી છે છતાં આજે પણ આ લેખ એટલો જ પ્રસ્તુત છે એટલે જ અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. વિશેષ જગૃતિ માટે લેખ સાદાંત વાંચી જવા ખાસ ભલામણ છે.

આ વિષય બહુ અગત્યનો છે. પાટણ જેસલમેર, વિગેરે ઠેકાણે બહુ જીર્ણ ગ્રંથો ભંડારોમાં છે. કેટલાંક સૂત્રો તથા ગ્રંથો તાડપત્ર પર લખેલા જોવામાં આવે છે. હવે જુના થએલા ગ્રંથોની પ્રતોનો નકલ તરીકે ઉદ્દાર કરવામાં નહીં આવે તો થોડા કાલમાં તે અમૂલ્ય ચિંતામણિ રત્ન સમાન ગ્રંથોનો વિનાશ થશે એમ સંભવ છે. કેટલાક પ્રાચીન ગ્રંથોને હાથમાં લઈ તેનાં પાનાં ફરેવતા કકડે કકડા થઈ જાય છે.

કેટલાંક પુસ્તકો ઘણો કાળ ભંડારમાંને ભંડારમાં રહેવાથી ઉધેલી લાગી નાશ થવા પામે છે. જૈન દર્શનની શ્રેષ્ઠતા, સત્યતા, જ્ઞાનના આધારેજ રહી છે. આપણા પૂર્વચાર્યોએ ઘણી મહેનતે ગ્રંથો બનાવ્યા છે તથા લખાવ્યા છે, તે ગ્રંથોનો નાશ થવા દેવો તે ઠીક કહેવાય નહીં. એક ગ્રંથ રચવામાં કેટલી મહેનત પડે છે તે વિદ્વાન વર્ગ જાણે છે. તેમ છતાં સકળ સંઘના આગેવાન પંડિત મુનિ વર્ગ તથા સદ્ગ્રહસ્થો હજુ પ્રમાદ તજી યથાયોગ્ય પ્રયત્ન કરતા નથી તે ખેદકારક છે.

હાલમાં નવાં દેરા બાંધવાં તેના કરતાં પણ જીર્ણ ગ્રંથોદ્ધારમાં જો ધન ખર્ચવામાં આવે તો ઘણો ફાયદો સમજાય છે. ઘણે ઠેકાણે ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે ઉજમણાં કરવામાં આવે છે. તેમાં ધામધુમ જોઈએ તો ચંદ્રવા તથા પુંડીયાની અને પુસ્તક તો થોડા રૂપૈયાનાં કે આનાના હોય છે. પણ ખરી રીતે તો જુના ભંડારોમાંથી લલીયાઓ રાખી જુના પુસ્તકોની જેટલી શક્તિ હોય તે પ્રમાણે નકલો લખાવી તેનું ઉજમણું કરવું તે ઠીક લાગે છે. જો તેવી રીતે જુના પુસ્તકોનો ઉદ્દાર કરવાની હાલમાં પ્રવૃત્તિ ચાલે તો તેથી ઘણો ફાયદો થશે.

પાંચ કે દશ રૂપૈયાનાં ચંદ્રવા કે પુંડીયાં જોઈએ. તેને ઠેકાણે પાંચસે પાંચસે રૂપૈયાના ચંદ્રવા, પુંડીયાં કરાવવા અને જ્ઞાનને ઠેકાણે પાંચ દશ રૂપૈયાના કે પાંચ દશ આનાના પુસ્તક

ઉજમાણામાં મુકવાં તેમાં ખરૂ જુઓ તો ચંદ્રવા, પુંઠીયાનું ઉજમાણું કહેવાય, જ્ઞાનનું ન કહેવાય. પણ પાંચસે રૂપૈયાના નવા ગ્રંથો લખાવી ઉજમાણાંમાં મુકે તો તે જ્ઞાનનું ઉજમાણું કહેવાય અને તેથી યથાયોગ્ય લાભ થઈ શકે.

પહેલાના વખતમાં મુનિરાજ વર્ગ પોતે જુનાં પુસ્તકો ઉપરથી નવાં પુસ્તકો હાથે લખતા હતા અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરતા હતા. તેથી અશુદ્ધ લખવાનું પ્રાયઃ બનતું નહોતું પણ હાલ તેમ થતું નથી, હાલ તો લહીઆઓ પાસેજ લખાવવામાં આવે છે. માટે દેખરેખ રાખી શુદ્ધ ગ્રંથો લખાય તેમ થવું જોઈએ. તેમાં રૂશનાઈ (શાહી) પણ સારી વાપરવી જોઈએ. કે ચોમાસામાં પાનાં પરસ્પર ચોંટી જવાનો ભય રહે નહિં.

તીર્થોદ્ધાર કરતાં જીર્ણ ગ્રંથોદ્ધારનું કામ ઘણું અગત્યનું નથી એમ કહી શકાય નહીં. કારણ કે જે જે અલૌકિક ગ્રંથો કે જેની બીજી પ્રતિઓ નથી તેવા ગ્રંથો નાશ પામ્યા તો કસોડો ઉપાયે તે ગ્રંથો મળવાના નથી પણ પ્રતિમાઓ તો નવી પણ ભરાવી શકાય તો તેમાં ના કહી શકાય નહીં. જેવું તીર્થોદ્ધારનું કામ અગત્યનું છે તેવુંજ જીર્ણગ્રંથોદ્ધારનું કામ પણ ઘણુંજ અગત્યનું છે. જે કાળે જેની હાનિ થતી હોય અને તે કામ ઘણું અગત્યનું હોય તો તેના ઉપર વિવેકી પુરુષો વિશેષ લક્ષ રાખે છે. હાલ જીર્ણ તીર્થોદ્ધારને માટે જેમ લાખ રૂપૈયા ઉપરાંતની ટીપ થઈ તેમ જીર્ણગ્રંથોદ્ધારને માટે ટીપ થવી જોઈએ.

શ્રી ફ્લોટી તીર્થમા જૈન કનફરન્સ ભરાયું હતું, તેમાં આ વાત ચર્ચાઈ હતી. પણ વાતો કરી સર્વ સદ્ગુણસ્થો પોત પોતાને ઘેર ગયા છે. હવે તેઓ શું કરે છે. તે જાણવાને આતુર છીએ. જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા જાણાવનાર ખરેખર જૈન પુસ્તક ભંડારોજ છે. તેની ખુવારી નહીં થવા દેવી જૈનધર્મીઓને છાજે છે.

પ્રખ્યાત મુનિવર્ય શ્રીમત્ શ્રી આત્મારામજી મહારાજ લખે છે કે-

“જૈની લોક જિવ્હાકે વાસ્તે ખાનેમેં લાખોં રુપયે ખરચ કરતે હૈં. ચુરમે આદિકકે લડુઓંકી ખબર લીયે જાતે હૈં, પરંતુ જીર્ણ ભંડાર કે ઉદ્ધાર કરણેકી વાત તો ક્યાજાને સ્વપ્નમેંબી કરતે હોવેંગે કે નહીં. જિનેશ્વરદેવને તો એસે કહા હૈ કિ જો ધર્મક્ષેત્ર વિગડતા હોવે તિસકી સારસંભાલ પહિલે કરની ચાહિયે. ઇસ વાસ્તે ઇસ કાલમેં જ્ઞાનભંડાર વિગડતા હૈ. પહિલે તિસકા ઉદ્ધાર કરના ચાહિયે.

આગળ કહે છે કે-“જો જૈની લોક અપને પુસ્તક બહુત યત્નસે રખતે હૈં. વહ તો બહુત અચ્છા કામ કરતે હૈં. પરંતુ જેસલમેરમેં જો ભંડારકે આગે પથ્થરકી ખીંત ચિનકે ભંડાર બંધકર છોડા હૈ, ઓર કોઈ ડસકી ખબર નહીં લેતા હૈ. ક્યાજાને વે પુસ્તક મટ્ટી હોગયે હૈં કે શેષ કુછ રહગયે હૈં ઇસ હેતુસે તો હમ ઇસ કાલકે જૈનમતીયોંકો બહુત નાલાયક સમજતે હૈં”

શ્રુતસાગર

6

જૂન-૨૦૧૬

સુજ્ઞો! વિચારો! આ વાક્ય વાંચી કોને ખેદ થયા વગર રહેશે. બાદશાહો અને દુષ્ટ ધર્મીઓના ભયથી જેસલમેરમાં ગુપ્ત ભંડાર કર્યો તેની ખબર કોઈ લેતું નથી. જે પુસ્તકો વાંચી જાણે છે તેને પુસ્તક સંબંધી લાગણી રહે છે. શ્રાવકવર્ગ સંસ્કૃત ભાષ્યા વિના મુનિવર્ગ જેટલી લાગણી ક્યાંથી ધરાવી શકે. તો પણ હાલમાં સંસ્કૃતાભ્યાસી શ્રાવકવર્ગ જીર્ણ ગ્રંથોદ્ધારની ચિંતા ધરાવે છે તેથી આનંદ માનવો જોઈએ છીએ.

શ્રી સત્યવિજયજી પંન્યાસ તથા પંડિત મુનિરાજ શ્રી પદ્મવિજયજી વિગેરે સંવેગી સાધુઓએ શ્રી અમદાવાદમાં ડહેલાના ઉપાશ્રયે પુસ્તક સંગ્રહ કર્યો છે. તેનો યથાયોગ્ય મુનિવર્ગ લાભ લેશે તો સંતોષ માનવા જેવું થશે.

પાટણના ભંડારોની વ્યવસ્થા સારી થવી જોઈએ. મુનિરાજ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ પાટણના ભંડારોની વ્યવસ્થા સુધારવા જે પ્રયત્ન કરે છે તે પ્રશંસનીય છે. પાલનપુરમાં ડાયરાના ઉપાશ્રયનું પુસ્તકાલય છે. તેનો મુનિવર્ગ લાભ લે એમ થશે તો ઠીક છે.

કેટલાંક પુસ્તક આણંદજી કલ્યાણજીની દુકાને (પેટીએ) છે એમ સાંભળ્યું છે. તેની પણ ટીપ થઈ ઉપયોગ થાય તો આનંદ તથા કલ્યાણ થાય. મારવાડમાં મેડતા વિગેરે સ્થાને પ્રાચીન ગ્રંથો ઉધેડીના ભોગ થઈ પડ્યા છે. તેની સંભાળ લેવાય તો સારૂ. આ બાબત જો મુનિવર્ગ વ્યાખ્યાનદ્વરા બોધ આપે તો લાભ થઈ શકે. દરેક ઉપાશ્રયના સાધુ યા શ્રાવકવર્ગે આ બાબત પર વિશેષ લક્ષ આપવું જોઈએ. આ જીર્ણ ગ્રંથોદ્ધારનું કૃત્ય હાલ અગત્યનું છે અને કરવા લાયક છે. ધનવાન ગૃહસ્થોએ ધન ખર્ચી જ્ઞાનનો લાભ લેવો જોઈએ. મુનિવર્ગે સ્વશક્ત્યાનુસાર ઉપદેશ આપીને આ કામમાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સુરતમાં ને અમદાવાદમાં જૈન શાળાઓ નીકળી તેમ બીજે ઠેકાણે પણ વ્યવહારિક જ્ઞાન સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન શીખવાની શાળાઓ નીકળવાની ઘણી અગત્યતા છે, નવકારશી જમાડવી, સંઘ કાઢવો વિગેરે કૃત્યમાં લાભ છે, તેમ જૈની શાળાઓમાં પણ મોટો લાભ છે. માટે તે કૃત્ય કરવું જોઈએ. મુનિરાજ મહારાજ કે જે અભ્યાસી હોય તેમને ભણાવવામાં પંડિતના પગારની સગવડ થવી જોઈએ. અને તેમને પુસ્તકો જે ભણવામાં જોઈએ તેની સગવડ કરી આપવી જોઈએ. તેથી મોટો લાભ થાય છે. જે ભવ્યો આ લેખ વાંચી યથાશક્તિ તન, મન ધનથી પ્રયત્ન કરશે તે આ ભવમાં અત્યંત લાભ મેળવી અનુક્રમે શિવસુખ પામશે.”

(જૈન ધર્મપ્રકાશ વર્ષ ૧૯૫૯ અંક ૪-૫ માંથી સાભાર)

Beyond Doubt

Acharya Padmasagarsuri

Seth Mafatlal had incurred a lot of debt and hence wanted to commit suicide. He went to see a drama which was a tragedy. In the climax scene the hero was shown committing suicide. Mafatlalji thought that if he got a chance to do the role, the scene will turn into a reality, if he really died instead of acting. What ever he earns by doing so, he shall clear his debts and financially favour his family. With these thoughts in mind Seth Mafatlal went to the Director of the Drama and told him about his desire, “You promise to pay me Rs.10,000/- and I shall commit suicide in real, in the climax scene.

I shall also write a note on ‘dying of free will’ and keep it in my pocket. I shall in no way be a problem to you and the police shall not harass you.” The Director heard the whole story and said, “Your idea is very enterprising and interesting, but if the public goes crazy’ over your acting and demand the scene to be done once more what shall I do then? Where shall I go for a man like you. Please forgive me.” The above illustration goes to prove that your death is also not in our hands. Even the poison that is available in the market is not real poison. The Karma is the determining factor of birth, death and all other activities.

Lord Mahavira too had to bear grave sufferings for 12.5 years before becoming an omniscient owing to the deeds of his previous births, King Rama had to retire to the forest for fourteen years. Draupadi, wife of Five husbands had to be assaulted and humiliated in the royal court in the presence of all kings, scholars, and princes. The brave Pandavas had to spend thirteen years in the forest.

Yogishvara¹ Srikrishna had to die suffering from intense thirst and his beautiful city of Dwarka constructed by the Devas was burnt to ashes before his eyes and he remained helpless. The cause of all these and other happenings in this world is the Karma i.e. deeds, one performs in this birth and previous births. Hitler, the great conqueror

1. Yogishvara

of the world committed suicide and died in a steel box. There is a saying that "If Hitler had cold in Berlin, Churchill could be seen sneezing in London." Such was the terror of Hitler and the world trembled by his very name. But when he died, there was not a single soul to shed tears for the dead. One gets wealth and fortune only when his Punya i.e. good deeds performed perviously are on the rise. When the Punya exhausts, condition worsens as that of Hitler's. Punya and Papa, both these are the Parmanus¹ of Karman body. Though they are inanimate atoms and cannot be seen, yet they are capable of bonding the soul.

Just as medicine cures the patient, alcohol and wine intoxicates the drunkard, a little of potassium cyanide makes one unconscious instantly, so also, these parmanus of Karma are capable of affecting your mind, dealings, life, subconscious and also your conscious. Agnibhuti, the younger brother of Indrabhuti Gautama had a doubt whether this type of Karman body existed or not, hence the Karmvada principle has been dealt with in detail in this Chapter.

Just as the Lord cleared Indrabhuti's doubt, the Lord also clarified Agnibhuti's doubt. As soon as Agnibhuti stepped into the place of sermon, it was as if all his passions and enmity ceased to exist. How the Lord clarified Agnibhuti's doubt shall be seen in the next chapter of self To control self is unpalatable like a mouthful of sand and difficult like a walk along the edge of a sword. Greater will be his victory who conquereth his self than that of one who conquereth thousands in a valiant fight.

Fight with thy self; why fight with foes external? Happy is he who conquereth his self by his self. Conquer thy self, for difficult it is to conquer self. If self is conquered, he shall be happy in this world and after. Better it is that I would conquer myself by restraint and penance than be restrained by others by fetters and death.

(Countinue...)

1. A great soul

घोघापुरमंडन श्रीनवखंडा-पार्श्वनाथ स्तवन

संपा. मञ्जुनाथ भट्ट

कृति परिचय— प्रस्तुत ‘पार्श्वनाथ स्तवन’ कृति के कर्ता प्रतिष्ठासोमगणिजी हैं, जो वि.सं. १५०१ में विद्यमान थे। प्रायः अद्यपर्यन्त अप्रकाशित इस रचना का प्रकाशन आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमन्दिर कोबा के जैन एवं प्राच्यविद्या शोध ग्रन्थागार में प्राप्त एकमात्र हस्तप्रत के आधार पर किया जा रहा है। देवभाषा संस्कृत और शार्दूलविक्रीडित आदि छंदों में निबद्ध यह कृति २५ श्लोकों में पूर्ण हुई है।

कर्ता ने घोघापुरतीर्थाधिपति श्रीनवखण्डा पार्श्वजिन की स्तवना करते हुए प्रारंभ में ही कहा है कि- ‘घोघापुरमंडनं तमसमश्रेयः श्रियामाश्रयम् श्रीपार्श्वं नवखण्डमण्डिततनुं स्तोष्ये जिनस्वामिनम्’ अंधकार को नष्ट करनेवाले कल्याण के आश्रयभूत ऐसे नवखंडा पार्श्वनाथ की कई विशेषणों व उपमाओं के साथ स्तवना की गई है। जैसे कि ‘नीलोत्पलश्यामल’ अर्थात् नीलकमल जैसी कान्ति वाले, ‘सेवकवत्सलः कुशलकृत् पार्श्वः’

यह भी कहा गया है कि ‘यन्नामस्मरणात् प्रयान्ति विलयं सर्वापदः सम्पदः स्युर्वश्याश्च सुरासुराः’ जिनके नामस्मरण से समस्त आपदाओं का विनाश व सर्व संपदाओं की प्राप्ति होती है, सुर-असुर भी जिनके नामस्मरण से अधीन हो जाते हैं,

‘कुष्ठं दुष्टमपि प्रयाति विलयं सर्वेक्षरास्तक्षणात् क्षीयन्ते स भगंदरः कृतदरः.....भक्तनरो न रोगनिकरैरापीड्यते’ भयंकर प्रकार के भगंदर, दुष्ट ऐसे कुष्ठादि सर्व रोग तत्क्षण नष्ट हो जाते हैं। प्रभुपार्श्व नामयुक्त मंत्र-यंत्रादि भी इच्छित को देने में शीघ्र फलित हो जाते हैं।

एक स्थान पर कर्ता ने सुन्दर उपमायुक्त लक्ष्मी को भी विशेषण के रूप में प्रयुक्त करते हुए कहा है कि- सुन्दर चरणयुगल वाली, दिव्य मौक्तिकों के हार को हृदय पर धारण करने वाली, कंकणशोभित करयुगल वाली व पद्मसरोवर में निवास करने वाली श्रीदेवी (लक्ष्मीजी) उसके घर में क्रीडा करती हैं, उसके मुख में प्रभु पार्श्वजिन का नाम रहता है।

श्रुतसागर

10

जून-२०१६

कवि द्वारा दी गई उपमाएँ, अनुप्रासबद्ध, सुंदर व शब्दसंरचनायुक्त इस कृति का पठन व मनन वाचक के मन को अद्भुत शान्ति प्रदान करता है।

कृति में एक विशेषता यह भी है कि इसमें चारूपजी, मंगलपुर, खंभात, जीरापल्ली, रावणपुर, नागपुर आदि तीर्थों का भी उल्लेख किया गया है।

कर्ता परिचय— कर्ता के बारे में कृति में कोई उल्लेख नहीं मिलता है लेकिन प्रतिलेखन-पुष्पिका में किये गए उल्लेख से प्रतिष्ठासोमगणि कर्ता के रूप में माने जाते हैं।

पुष्पिका में लिखे गये रचना वर्ष १५०१ व अन्य प्रमाणों से संभव है कि सोमसुंदरसूरि के शिष्य व प्रसिद्ध कृति सोमसौभाग्य काव्य के कर्ता भी इस कृति के कर्ता हों।

प्रत परिचय— आचार्य श्रीकैलाससागरसूरि ज्ञानमन्दिर कोबा ही जैन एवं प्राच्यविद्या शोध ग्रन्थागार में विद्यमान यह प्रत ५०४६७ नंबर पर दर्ज है जो कागज पर हस्तलिखित है। इसमें ४ पत्र हैं, जिनमें काली स्याही से प्राचीन देवनागरी लिपि में कृति लिपिबद्ध है।

इस प्रत के पत्रों में कालप्रभाव के कारण मध्य भाग में चार-पाँच अक्षरों का नाश भी हुआ है। प्रत्येक पत्र में तेरह पंक्तियाँ हैं एवं प्रत्येक पंक्ति में लगभग ४० से ४५ अक्षर हैं।

प्रत के आदि में मंगलसूचिका(भलेमींडी) तथा मध्य भाग में मध्यफुल्लिका प्राप्त होती है। अक्षर सुन्दर और सुवाच्य हैं तथा पत्र की प्रारम्भिक पंक्ति में 'श्री' इत्यादि वर्णों में कलात्मक अलंकारिक मात्राओं का प्रयोग किया हुआ है।

कृति के अन्त में प्रतिलेखन-पुष्पिका नहीं मिलती है, किन्तु प्रतिलेखक ने लिखा है कि "संवत् १५०१ वर्षे प्रतिष्ठासोमगणिभिव्यरचि" इससे संभव है कि स्वयं रचयिता द्वारा या उनके शिष्यादि द्वारा यह प्रत लिखी गई हो और लेखन वर्ष भी १५०१ हो। प्रत की लंबाई-चौड़ाई २५X१०.०५ से.मी. है।

SHRUTSAGAR

11

June-2016

प्रतिष्ठासोमगणिकृत

घोघापुरमंडन श्रीनवखंडा-पार्श्वनाथ स्तवन

॥ नमः श्रीपार्श्वयोगीन्द्राय ॥

श्रीइक्ष्वाकुकुलप्रदीपमखिल त्रैलोक्यकुक्षिम्भरि,
 प्रोत्सर्पन्महिमानमानतमनः संकल्पकल्पद्रुमम् ।
 श्रीघोघापुरमंडनं तमसमं श्रेयः श्रियामाश्रयम्,
 श्रीपार्श्वं नवखण्डमण्डिततनुं स्तोष्ये जिन स्वामिनम् ॥ १ ॥
 बाहुभ्यां किल यस्तितीर्षति पुमान् श्रीतस्विनी स्वामिनम्,
 पद्भ्यां तुंगसुपर्वपर्वतमिहारोढुं च यो वाञ्छति ।
 सोऽपि श्रीनवखंडपार्श्वमहिम त्रातं त्रिलोक्यद्भुतम्,
 भास्वनमंडलभास्वरं वरमतिः शक्नोति वक्तुं न हि ॥ २ ॥
 स श्रेयांसि यशांसि चाद्भुतयशाः श्रीपार्श्वतीर्थकरः,
 कार्याद्विस्त्रिजगत्पतिः सुरपति स्तुत्य क्रमांभोरुहः ।
 यः खंडेषु नवस्वपि प्रकटित प्रोद्दामधामश्रिया,
 अखंडश्रीनवखंडनाम सुभगो जागर्ति विश्वार्तिहृत् ॥ ३ ॥
 श्रीमान्पार्श्वजिनो निरस्तवृजिनो नीलोत्पलश्यामल,
 ज्योतिर्घोषितितनुर्विभुः स तनुतां श्रेयांसि भूयांसि वः ।
 यन्नामस्मरणात्प्रयाति विलयं सर्वापदः सम्पदः,
 स्युर्वश्याश्च सुरासुराः श्रयति सा निश्रेयसश्रीरपि ॥ ४ ॥
 श्रीवामाप्रभवो भवोदधितरिर्देवाधिदेवः परा-
 जिह्वब्रह्मरमासतां वितनुतां श्रीपार्श्वदेवः सताम् ।
 एतान्मूर्द्धनि बिभर्ति यः फणिफणा व्याजात्प्रचंडानयो,
 दंडान् खंडयितुं विपदघटघटा विश्वस्य विश्वस्य किम् ॥ ५ ॥
 दुष्टारिष्टघटाविपाटनपटु प्रोद्दंडदोर्दंडभृद्,
 देवः सेवकवत्सलः कुशलकृतपार्श्वः स पार्श्वश्रिये ।
 यस्याद्याप्यरिपोः सरीत्युपकृपा प्रोद्भूतविश्वाद्भुता,

श्रुतसागर

12

जून-२०१६

स्तोकश्लोकगभीरडिंडिमडमत्करो न विश्राम्यति ॥६॥

यन्नामांकितमंत्रयंत्रनिवहाः सर्वेष्वखवैजि सः,
कालेषोस्मिन्नपि विस्मयं विदधति प्रौढप्रभां वा भुवि ।

देवो तं गुरजागरूकमहिम प्राग्भारविश्रामभूः,
श्रीवामातनयः श्रियं श्रितनयस्तन्यात् स धन्यात्मनाम् ॥७॥

आस्यंसौगन्ध्यशस्यं शठकमठहठेत्सृष्टवारिप्रवाहा,
कंठामग्नस्य फुल्लामलकमलमिव स्वामिनस्ते बभासे ।
सर्पत्सौरभ्य लुभ्यन्मधुकरपटलीविभ्रमं बिभ्रतिश्री-
पार्श्वस्निग्धांजनाभा भुजगपतिफणाः सप्त तस्योपरिष्ठात् ॥८॥

भाभिर्भास्वतिभास्वति त्वयि सतां चित्तोदयक्षमाभृति,
स्वामिन्नभ्युदिते समग्रकमलोल्लासः स सद्योजनि ।
तत्प्रत्यूहसमूहदुस्तमतमः कांडं प्रचंडं जवा-
द्वेवासी छतखंडमेव सुदिनं चाविर्बभूवाभितः ॥९॥

पद्मद्युच्चरणद्वयीरणरणन् मंजीरमंजुस्वना,
दीव्यन्मौक्तिकहारहारिहृदया पाणिक्वणत्कंकणा ।
सा पद्महृदवासिनी भगवती श्रीः क्रीडति प्रश्रया,
साक्षात्तस्य गृहे मुखेन जगृहे त्वन्नाम येन प्रभो ॥१०॥

निः श्रूकै र्ददश्रूकै र्न भयकरतनूत्रालवेतालवृन्दै-
र्नोवाभूतैप्रभूतैरपि स किल परा भूयते शक्तिभि र्वा ।
कन्दः कल्याणवल्याः सकलजयरमायोषिदाह्वानमन्त्रः,
स्वामिं स्वन्नाममन्त्रः स्फुरति सुमनसो मानसे यस्य शस्यः ॥११॥

नृत्यत्केकिकलाप काम्यकबरी दण्डप्रचण्डाः श्रव-
श्चञ्चत्काञ्चनकुण्डलाः शशिलसल्लावण्यपुण्याननाः ।
मुग्धस्निग्धकटाक्षलक्षरुचिर स्मेरांबुजोल्लासिदृग्व्या-
पाराः सुरसुन्दरीवरवपुः सौन्दर्यलक्ष्मीमुखः ॥१२॥

काश्मीरारुणपत्रभङ्गिसुभग स्वः कुम्भिकुम्भस्थल-
स्पर्द्धिस्फारलसत् घनस्तनतटी मुक्तालतालं क्षताः ।

रम्भास्तम्भनिभोरवः पिकरव प्रोल्लासिवागवैभवा-
लभ्यन्ते नवयौवनामृगदृशो विस्फूर्जितात्वदृशोः ॥१३॥
रुद्रो रौद्रपराक्रमः क्रमनमदेवासुरो भासुरो,
विश्वोत्पत्तिविपत्तिकारिकलया विश्वप्रभुर्नप्रभुः ।
वैकुण्ठोखिल दानवक्षयकरौ वैकुण्ठ एवाभवत् ,
ब्रह्माजिम्हभुजोप्यजिन्हपरमब्रह्मस्वरूपः किल ॥१४॥
स्कन्दो मन्दतमस्तमः प्रमथनो भास्वान्भस्वान् क्षमो,
रक्षः कन्दनिकन्दनः समतिमान्नो वा हनूमान् विभुः ।
हेरंबोऽपि न बाहुदण्डतरसा विघ्नानि निघ्नन् बली,
नो शूरः परमासमांसलरुचिर्मुक्तत्रपः क्षेत्रपः ॥१५॥
शक्तिः शक्तिविवर्जितानहिभुजादण्डप्रचण्डाप्यलं,
चामुण्डारिपुमुण्डखण्डनपरात्तप्ता न यान् यान् प्रति-
म्लेच्छांस्तानपि लीलया विदलयन् लीलापतिर्वर्णिणां,
स्वस्थाम्नः प्रकटीचकार भुवनालंकारनेतर्भवान् ॥१६॥

त्रिभिर्विशेषकम्॥

फूत्कारैः फणिनां च घुर्घुररवैर्व्याघ्रोद्भवैः फेरवी,
फेत्कारैर्गजराजिगर्जितरवैः पारीन्द्रगुञ्जारवैः ।
घूकानामपि घूकृतैर्भय कृतंभिल्लैर्भृतं दुस्तरं,
कान्तारं तरसोत्तरन्ति भविनः श्रेयस्विनस्वस्मृतैः ॥१७॥
निस्वानव्रजनिस्वनैर्घनतैर्घोरैर्धनुर्भृद्वनु-
ष्टंकारैर्द्विपवृंहितैर्हयमहा हेषारवैर्भैरवैः ।
हुंकारैरसिषाह्य(द्व)तैरपि भुजः स्फोटैः स्फुटैर्दौष्मतां,
भीष्मे ते स्मरणे त्र कृते सति रणे स्वामिन् जयः स्यान् नृणाम् ॥१८॥
श्यामास्योन्नतवारिवाहनिवहोद्यद्वर्जितैरूर्जितै-
र्विद्युत्झाकृतिभिः प्रचण्डपवनैर्भीष्माकृतिं बिभ्यति ।
क्षुभ्यत् भीषणनक्रचक्रपटले रङ्गत्तरङ्गव्रजे,
पारं वारिनिधौ विधौतकलुषत्वद्व्यानतः प्राप्यते ॥१९॥

SHRUTSAGAR

14

June-2016

कुष्टं दुष्टमपि प्रयाति विलयं सर्वेक्षरास्तत्क्षणात्,
 क्षीयन्ते स भगंदरः कृतदरः श्यामच्छवे शाम्यति ।
 स्वामिन् किं बहुना तव त्रिजगती ध्येयक्रमस्यक्रम-
 ध्यानाद्भक्त नरो न रोगनिकरैरापीड्यते जातु चित् ॥२०॥
 नानालंकृतिभासुरः सुरपति दींभालिपाणिः सना-
 वृत्तान्नाटकपेटकप्रकटितप्रौढाधिपत्यस्थितिः ।
 बिभ्रणोप्यरजोंबराणि सुमनो मालां च दिव्यां दिवि,
 प्राज्यं राज्यमसौ भुनक्ति यदि यं स्वामिन् प्रसत्तिस्तव ॥२१॥
 आरूढः प्रौढसिंहासननिजशिरसि स्वर्णदण्डातपत्रं,
 बिभ्रणः शुभ्रवर्णं सितरुचिरुचिरैश्चामरैर्वीज्यमानः ।
 षट्खण्डानामखण्डां यदवनिमघवान् प्राज्यसाम्राज्यलक्ष्मीः,
 भुङ्क्ते श्रीसार्वभौमो जिनललितमिदं त्वत्प्रसादस्य सर्वम् ॥२२॥
 श्रुण्वन्मन्त्राधिराजं ततदुरिततमः काण्डचण्डांशुबिम्बं,
 भीष्मज्वालावलीभृत्कमठहुतभुजिव्याकुलाङ्गो भुजङ्गः ।
 मृत्वासौ सौमनस्यादजनिरजनि कृत्कांतकीर्त्तिर्यदिन्द्र-
 पातालस्य प्रशस्यः स जयति सकल स्वावकीनः प्रसादः ॥२३॥
 श्रीचारूपपुरेथमङ्गलपुरे श्रीस्तम्भनाख्ये पुरे,
 जीरापल्लिपुरे च रावणपुरे नागह्वदे श्रीपुरे ।
 त्वं तीर्थेष्वपरेष्वपि स्फुटनिज स्थानस्थमूर्तिर्विभो,
 जाग्रत्प्रौढतमप्रतापललितैः श्रीपार्श्वं गर्जन्नसि ॥२४॥
 एवं भूमिभृदश्वसेनतनय श्रीपार्श्वविश्वेश्वर,
 स्तुत्वा त्वां नवखण्डरूपवसुधा खण्डप्रतापोदयम् ।
 याचे देव न राजपदवीं नो चक्रवर्त्तिश्रियं,
 किन्तु श्रीजिन देहि देहि हितकृत्त्वं बोधि लाभं मम ॥२५॥
 इति श्री घोघापुरमंडन सकलविघ्नखंडन निखिल भुवनाखंड प्रताप प्राग्भार मंडित श्री
 श्री श्री नवखंड पार्श्वनाथ स्तवनं सवत् १५१ वर्षे प्रतिष्ठासोमगणिभिर्व्यरचि ॥श्री॥

શ્રીઅજિતનાથજિન જન્માભિષેક કલશ

સંપા. સા. શ્રી ગુણદક્ષાશ્રીજી

કૃતિ પરિચય:- આ કૃતિમાં પ.પૂ. કવિશ્રીએ સંસ્કૃત ગુજરાતીનું સાયુજ્ય કરીને માતા વિજયાને પિતા જિતશત્રુ રાજના કુંવર બીજા તીર્થપતિ શ્રી અજિતનાથ દાદાના જન્માભિષેકનું વર્ણન કર્યું છે. રચનાકાળ કૃતિમાં આપ્યો નથી પરંતુ અનુમાનથી 18મી સદીનો સંભવ છે. સર્વ પ્રથમ- ચ્યવન-ચૌદસ્વપ્ન-ઈન્દ્રાભિષેક-પ્રિયંવદા દ્વારા બધાઈ અને અંતે કલશ આ ક્રમથી કૃતિ મનોહર લાગે છે. સંસ્કૃત-ગુજરાતીના મિશ્રીતભાષામાં રચિત હોવા છતાં તેનું ગેય મીઠું ને મધુર લાગે છે. જેમકે “તત્રાસ્તિ અરિકરિ કેસરી જિતશત્રુ નરપતિ નામ તસ્યાસ્તિ પ્રમદા પ્રેમ ખાણી રાણી વિજયા નામ” આ કૃતિ અઘાપિ અપ્રકાશિત હતી. આચાર્ય શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર કોબામાંથી હસ્તપ્રત મળી છે. તેઓનો આભાર. કૃતિમા પાઠ જ્યાં બ્રેકેટમા છે તે પ્રતમા પણ લાલ રંગથી બ્રેકેટ સાથે આપેલ છે. અહીં પણ તે જ પ્રમાણે મૂકેલ છે.

કર્તા પરિચય:- અનેક સ્તવન, સ્તુતિ, સજ્જાય અને પૂજા આદિના રચયિતા એવા પૂ. શ્રી રૂપવિજયજી મહારાજથી આજે કોણ અજાણ છે. તેઓ દ્વારા રચિત લોકભોગ્ય દેશી ભાષાનું સુમધુર સાહિત્ય આજે વિપુલ પ્રમાણમાં જોવા મળી રહ્યું છે. પ્રતિક્રમણમાં સજ્જાયો ગવાય છે. દેરાસરોમાં સ્તવનો, પૂજાઓ આદિ દ્વારા રૂપવિજયજી મહારાજ આજે ઘર-ઘરમાં ને ઘટ-ઘટમાં ગાજતા અને ગુંજતા જોવા મળી રહ્યા છે. વિશેષમાં પ્રાય: ૧૮૦ વર્ષથી વધુ પ્રાચીન અમદાવાદમાં પ.પૂ.પં. રૂપવિજયજી મહારાજ ઉલેલાનો જૈન ઉપાશ્રય આજે પણ શોભી રહ્યો છે. એ જ રૂપવિજયજી દ્વારા પ્રસ્તુત કૃતિની રચના થવા પામી છે.

પ્રત પરિચય:- આ શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર, કોબાથી પ્રાપ્ત પ્રત ક્રમાંક ૪૧૪૫૭ ના આધાર પર આ કૃતિનું સંપાદન કરેલ છે. આ પ્રતની સ્થિતી મધ્યમ અને સંપૂર્ણ છે. કિનારી વધુ વપરાશને કારણે થોડી ખંડિત થયેલી જણાય છે. પત્ર સંખ્યા ૧ થી ૩, પ્રતની લંબાઈ-પહોળાઈ ૨૬x૧૩ સે.મી. અને એક પાનામાં લાઈન સંખ્યા ૧૨ છે. એક લાઈનમાં અક્ષરોની સંખ્યા પ્રાય: ૩૮ છે. પ્રતિલેખન પુષ્પિકા ન હોવાથી પ્રતના લેખક વગેરેની માહિતી ઉપલબ્ધ નથી. પ્રતનો સમય વિક્રમની ૨૦વી સદી કહી શકાય. અક્ષર બહુ સુંદર નહીં અને બહુ ખરાબ પણ નહીં, પ્રમાણમાં વંચાય તેવા મોટા અને સારા છે. હુંડીમાં કૃતિનો નામોલ્લેખ જોવા મળે છે. વિશેષ પાઠ, અંક તથા દંડ લાલ સ્યાહીથી ઉલ્લિખિત છે.

SHRUTSAGAR

16

June-2016

रूपविजयकृत
अजितनाथजिन जन्माभिषेक कलश

॥ काव्य ॥

चक्रे देवेन्द्रवृन्दैः सुरगिरिशिखरे, योभिषेकः पयोभि-नृत्यन्तीभिः
सुरीभिर्ललितपदगमं, तूर्य्यवादैः सुरम्यैः ।
कृत्यस्तस्यानुकारः शिवसुखजनकं, श्री जिनेन्द्राभिषेकं,
कर्तुं संसारपारं, त्रिभुवनविभुनां वर्तत शुद्धभक्त्या ॥
अहो भव्यलोकाः सकलजगच्चमत्कारकारी ।
त्रिभुवनजनानन्दकन्द-सम्पादनैक मनोहारी ।
श्री अजितनाथ-जिनजन्माभिषेकोऽभिधीयते ॥ कलश ॥

॥ ढाल ॥

सकलकमला-केलिसदने जबूद्वीपे सारं,
वरत भरतक्षेत्रे, देश कोशल नाम रिद्धि अपारं ।
तत्रास्ति विनिता नाम नगरी, मानसुरपुरी एह,
प्रसाद मंदिर श्रेणि सुंदर पापनी नहि रैह ॥१॥
तत्रास्ति अरि करि केसरी, जितशत्रुनरपतिनाम,
तस्यास्ति प्रमदा, प्रेमखाणी, राणी विजया नाम ।
रति गोरी रंभा, लहि अचंभा, रही अदृश्य ठाम,
जस रूपलवणिमलाज विनयादिक गुणो अभिराम ॥२॥
पिउसंगे रंगे अतीउमंगे सुख अभंगे चंग,
बहुकाल सुखभर लील करते, चढत रंग अभंग ।
निशिमध्य समये राणि विजया, सुपना चउदस सार,
शुभश्रेणी दायक, लच्छि नायक, देखी हरख अपार ॥३॥

॥ ढाल ॥

हारे, श्री अजित जिनेश्वर, जगतदिनेसर देव, जस चोसठ सुरपति, सारे अहनिशि सेव रे ।
गुणसागरनां आगर, नागर नमे जस पाय रे, महिमांनधि सुंदर, सुरनरवधु गुण गाय रे ॥१॥

श्रुतसागर

17

जून-२०१६

सुरभव सुख विलसी, रिद्धि मास सुख वासरे, सुदितेरसे अवतर्या विजयाकुखे खासरो
तव प्रगट्यो त्रिभुवन, सविता तुल्य प्रकाशरे, धन धन मानवभव जिहां प्रभु पूर्यो वासरे ॥२॥

॥ दुहो ॥

चउद सुपन चतुरा तदा, देखे जिनवर माय,
चउद भुवन नायक विभू जब गर्भे रहे आय ॥१॥

॥ ढाल ॥

पहेले सुपनेजी गज देखे गजगामिनी, बीजे सुपनेजी धोरी देखे मध्यजा(भा)मिनी ।
सिंह त्रीजेजी, चोथे लक्ष्मी देवता, फुलमालाजी, ससिरवि, जयकुंभ सोहता ॥१॥
पद्मसरोवरजी, खीरसमुद इग्यारमे, सुरसेवितजी देखे विमान ते बारमे ।
राशि रयणनीजी, देखे सुपन ते तेरमे, निर्धूम अग्निजी अंबर व्यापी चौदमे ॥२॥
देखी जागीजी भाखे पियुने इणी परे, फल जे होयजी ते मुझ दाखो शुभ परे ।
कंत भाखेजी होस्ये सुत सोहामणो, सुरनरपतिजी नमस्ये जस महिमा घणो ॥३॥
तव हरखीजी कंतवचन सुणी कांमिनी, हवे जागेजी, जिनगुण थुणते जांमिनी ।
परभातेजी सुपनपाठक बोलावीया, अष्टांगनाजी निमित्त शास्त्रमति भाविया ॥४॥
नृप पुछेजी सुपन अर्थ मन गहगही, फल दाखोजी शास्त्र प्रमाणे अम सही ।
ते जंपेजी चउद भुवन विभु जिनपति, जस नमस्येजी सुरपति नरपति नीतती ॥५॥
नृप हरखीजी, दान देइ संतोषिया, अशनादिकजी, चउद भेदे ते पोषीया ।
नव मासेजी सार्ध सप्तदिन अनुक्रमे, माघाष्टमीजी शुक्ल मध्य रजनी समे ॥६॥
जिन जन्म्याजी, त्रिभुवन जनमन सुखकरु, दिशिकुमरीजी, आवी छप्पन तव मनहरु ।
करे करणीजी, भक्ति जितभावे करी, ए करणीजी, भव्यजीव तारणतरी ॥७॥

॥ ढाल ॥

हवे पाकशासन, अचल आशन, कंपियो तत्काल,
गजकर्ण पिप्पल पर्णनी परे, चपला नहि एक ताल ।
तव कोप भूकुटी कठिन सुरपति जुए अवधिज्ञान,
जिन जन्म जाणी, भक्ति आणी तजी आपणु मान ॥१॥

SHRUTSAGAR

18

June-2016

तव पाप मोडी हाथ जोडी, भक्ते नमे भगवंत,
 जय दयासिंधु, जगतबंधु, सिद्धिवधुवरकंत ।
 हरिणेगमेषी देव हाथे सुघोषा इति नाम,
 जब रणझणी, तव लाख बत्रीस वज्जई अभिराम ॥२॥
 तव जीतभक्ति (धरमपला(त्नी)) मित्रवृंदै प्रेरिता,
 चेलोस्वरा (चाले सुरा) जिनजन्म हेतो, नाकपति अग्रे स्थिता,
 पालकासुराभिधयान (पालकासिद्ध यान) संश्रित (संस्थित) द्वीप नंदीसर यदा,
 आवे तदा संखेपि पालक, विमान नमती तदा ॥३॥
 (आवे तदा संखेपि पालक, जिहां जिनमाता तदा) ॥३॥
 अवस्वापिनी घन देइ निद्रा पंचरूपकरी मुदा,
 जिनराज कर संपुट ग्रही, हरि जाय सुरशैले तदा ।
 शेष सर्वेपि सुरेंद्रा, देववृंदै परिवृता,
 जिनजन्म महिमा करण हेतो, संहिती भूती स्थिता ॥४॥

॥ ढाल ॥

सुरलोक नायक इंद्र अच्युत, परम भक्ति संयुक्त ए,
 अभियोगिकामरवृंद तेडी कहत भक्ति संयुक्त ए ।
 सुरशैल द्रह नदी कुंड वृक्षस्कार औषधी नीर ए,
 पुष्पपंकज मृत्तिका वर शीघ्र धरो अम तीर ए ॥१॥
 तव तेह सुरवर भक्ति निर्भर, विमलभाव सुबोध ए,
 (साठ) लाख उपर कोडी कलशा भरी करे निज सोध ए ।
 इम देव देवी भक्ति भावे, गीत गावे चंग ए,
 बहु हावभावे नृत्य करता धरे रंग अभंग ए ॥२॥
 अच्युतादि इंद्र ईशानाभिधा, पर्यंत ए,
 इम भक्ति करी सौधर्मपति करे, तेह सुणो तुमे कं(खं)त ए ।
 कृत पंच रूप ईशानपति उत्संगे श्री जिनराज ए,
 चउवृषभ श्रृंगाष्टक झरंते स्नात्र करे शिवकाज ए ॥३॥

श्रुतसागर

19

जून-२०१६

भृंगारदर्पणथालपात्री सप्रतिष्टक सार ए,
 अरति वारी आरती करी, मंगलदीप उतार ए ।
 देव केइ गज्जे केइ वज्जे केइ नच्चे फार ए,
 इम स्नात्र करी भवजलधि तरी सम पामे हर्ष अपार ए ॥४॥

जिनराज जिनजननी समीपे, लावी थापे ताम ए,
 मणिरूप कांचन कोडी बत्रीस कोश भरे अभिराम ए ।
 उद्धोषणा करी इन्द्र नंदीसरे जई अभिराम ए,
 अट्टाई महोच्छव करी, पोत्या इन्द्र आपणें ठाम ए ॥५॥

॥ ढाल ॥

परभाते नृपने जइ भाखे दाशि प्रियवदा नाम,
 राजन सुत प्रसव्यो, कुलमंडन देखी ए अति अभिराम ।
 ते सुणी रोमांचित, नृप आपे, मुगट तजी आभर्ण,
 कारागार विमोचन वर्धन मनोन्मान सवर्ण ॥१॥

वर्धापन कोटी देता लेता हर्ष उमंग ए,
 घर घर तोरण मंगलकुंभा नाटिक गीत सुचंग ए ।
 रंग अभंग महोदय कमला, विमला घर घर द्वार,
 प्रगटी तव थापे, जग जस व्यापे जनता (जनने) हर्ष अपार ॥२॥

अजितनाथ अरिहा अविनाशी, गुणराशी भगवंत,
 तस जन्म महोच्छव गातां, लहीये कमला कोडी अनंत ।
 गुरू सत्य कर्पूर खिमा जिन उत्तम पद्म विजय अभिराम,
 रुपविजय तस शिष्य कहे जिन अजीतनाथ गुणधाम ॥३॥

॥ इति श्री अजितनाथजिन जन्माभिषेकः ॥ कलश ॥ समाप्त ॥ छ ॥

લઘુશિલ્પકૃતિઓમાં પગલા

મુનિશ્રી સુયશચંદ્રવિજયજી

વૈશ્વિક શિલ્પસંપત્તિના વિકાસમાં જો કોઈનો સિંહકાળો નોંધાયો હોય તો તે કદાચ ભારતનો જ હશે. ભારતના એ પ્રાચીન સ્થપતિઓએ અલ્પ સાધનોમાંય એવા કેટલાય બેજોડ શિલ્પો બનાવ્યા જે કદાચ આજે અદ્યતન ટેકનોલોજીની સહાયથી પણ ન બની શકે. ખજૂરાવના મંદિરો, અજંટા-ઈલોરાની ગુફાના શિલ્પો, તાજમહલ જેવા સ્થાપત્યો શિલ્પકળાના ઉત્તમ ઉદાહરણો છે.

જૈન દર્શનમાં પણ શ્રેષ્ઠ શિલ્પીઓના હાથે કંડારાયેલા બેનમૂન કારીગરીવાળા આવા ઘણા શિલ્પો પ્રાચીનતાની ધરોહર રૂપે સચવાયેલા છે. દેલવાડાના જિનાલયો, કુંભારિયા તેમજ વરકાણાના જિનમંદિરો આ વાતનો બોલતો પૂરાવો છે. જોકે શિલ્પની આ વાત ફક્ત મોટા જિનમંદિરો કે સ્થાપત્ય પૂરતી સીમિત નથી. નાની-નાની શિલ્પાકૃતિઓમાં પણ પોતાનો જીવ રેડી શિલ્પીઓએ જાણે પ્રાણનું આરોપણ કર્યું હોય તેવું કેટલાય શિલ્પો જોતા લાગે પણ મોટું-મોટું જોવા ટેવાયેલા આપણને તે બાબતનું ધ્યાન ઓછું પહોંચે તે એક સ્વાભાવિક વાત છે. અમારી રાજસ્થાન વિહારયાત્રા દરમ્યાન આવી કેટલીય નાની રચનાઓ અમારા જોવામાં આવી જેમકે બેડાની ૧૦મી સદીની પ્રતિમાઓ, કોરંટાજીના તોરણો, આબુનું શેઠ-શેઠાણીનું શિલ્પ અને બીજી પણ ગુરૂમૂર્તિઓ પાટુકાઓ વિગેરે વિગેરે આપણે અહિં તે રચનાઓમાંથી એક પ્રાચીન પાટુકા શિલ્પ અંગે વિચારીશું.

પાટુકા :

આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિમાં પરાપૂર્વથી દેવ-ગુરુના ચરણકમલની પૂજા થતી આવી છે. જૈન દર્શનમાં પણ પ્રભુ ઋષભદેવના પુત્ર બાહુબલીજીએ તક્ષશીલામાં પ્રભુના અંકુશ ચક્રાદિથી લાંછિત ચરણયુગલનું ભાવથી પૂજન કરી તેના પર રત્નમય ધર્મચક્ર બનાવ્યાની વિગત ત્રિશ્લિશલાકાપુરૂષ ચરિત્રમાંથી મળે છે. તે સિવાય વિવિધતીર્થકલ્પ જેવા અનેકાનેક ગ્રંથોમાં પણ આવા પગલાઓની નોંધ મળે છે. પગલાના પ્રત્યક્ષપુરાવા રૂપે પાલીતાણા-આદીનાથ દાદાના પગલા, કલિકુંડ પાર્શ્વનાથના પગલા, ગોડીપાર્શ્વનાથના પગલાને આપણે જાણીએ છીએ.

અહિં પ્રશ્ન થાય કે પ્રતિમાઓની જગ્યાએ પગલાઓનું પૂજન શા કારણથી અને ક્યારથી શરૂ થયું હશે? જો કે પ્રશ્નનો ઉત્તર વિચારવો ઘણો અઘરો છે. આપણે ત્યાં દેવ-ગુરૂની ભક્તિમાં શ્રાવકોએ ક્યારેય પાછું વાળી જોયું નથી તેથી

શ્રુતસાગર

21

જૂન-૨૦૧૬

મૂર્તિનાં કે પૂજા-પૂજનના મોટા દ્રવ્ય વ્યયને અનુલક્ષી આવા પગલા બનાવ્યા હોય તેવું વિચારવું યોગ્ય નથી. લૌકિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આખા શરીરમાં સૌથી પૂજનીય અંગ ચરણ છે. વળી સૌથી સંવેદનશીલ અંગ પણ તે જ છે. તેથી તેની પૂજનું મહત્ત્વ હશે. કથાનકોમાં ઘણે ઠેકાણે પગનો સ્પર્શ કરી યોગીઓને ધ્યાનમાંથી જાગૃત કર્યાની નોંધો જૈન-જૈનેતર ગ્રંથોમાં મળે છે. બીજું એક આધ્યાત્મિક કારણ વિદ્વાનો એવું માને છે કે શરીર ઉર્જામય છે. તે ઉર્જાનું સંક્રમાણ પગનો સ્પર્શ કરવાથી ઝડપથી થાય છે હજુ બીજા પણ કારણો હશે તેના પર કોઈ વિદ્વાન પ્રકાશ પાથરશે.

પગલાની વિવિધતા :

આપણે ત્યાં જૈન દર્શનમાં લેખસહિતના પ્રાપ્ત થતા સ્વતંત્ર પગલાઓમાં સૌથી પ્રાચીન પગલા પ્રાયઃ ૧૧મી સદીના છે. તે પૂર્વના કોઈ સ્વતંત્ર પગલા અમારા ધ્યાનમાં નથી. કદાચ આયાગપટ્ટમાં પગલા કોતરાયા હોય તો તે ઉપરોક્ત સંવત્ પૂર્વેના હોય તેવું બને. પાદુકાનું ઉત્કીર્ણન આરસપહાણથી લઈ જેસલમેરી, પોરબંદરી, ધ્રાંગધ્રા જેવા કેટલીય જાતના પથ્થરોમાં થયેલું જોવા મળે છે. કિમની દ્રવ્યમાં સ્ફટિક, જવાહરમોહરા જેવા પથ્થરોમાં તથા સોના-ચાંદી-પિત્તળ તેમજ પંચધાતુમાં પણ પગલાઓનું નિર્માણ થયેલું છે. કોઈક ઠેકાણે સુખડ કે અન્ય કાષ્ટના પણ પગલાઓ સચવાયા છે. આ થઈ તેના નિર્માણદ્રવ્યની વાત. હવે તેની રચના (આકૃતિ) અંગે વિચારીશું.

પગલાની આકૃતિનો આધાર તેની ઊંચાઈ-પહોળાઈ પણ તો છે જ સાથે સાથે તેની સંખ્યા પર પણ હોય છે તવું કહેવું અયોગ્ય નથી. કારણ કે જો એક જ પગલાનું શિલ્પ હોય તો તે નાનું હોય પણ પગલાની સંખ્યા ૨-૩-૪ એમ વધતી જાય તો શિલાપટ્ટનું માપ તેના આધારે મોટું-મોટું થતું જાય. આપણે ત્યાં ૧, ૨, ૩ થી લઈ યાવત્ ૧૬, ૨૪, ૭૦ કે છેલ્લે ૧૪૫૨ની સંખ્યામાં પગલાવાળો પટ્ટ બન્યો છે ૧૪૫૨ પગલાનો પટ્ટ મોટો હોય તે સ્વાભાવિક વાત છે. અહીં બીજી પણ એક વાત કે જો સ્વતંત્રરૂપે પગલાને ઉપસાવીને કે ઊંડા કંડારીને ગોળ કે ચોરસ આકારના પાષાણમાં બનાવ્યા હોય તો તે રચનાનું માપ જુદુ હોય અને તેવા જ પગલા જો ખૂલતા કમળની આકૃતિમાં પટ્ટકોણમાં કે નવપદજીની મધ્યમાં ગોઠવ્યા હોય તો અથવા તો શત્રુંજયજી, ગિરનાર કે સમવસરાણ જેવી કોઈ રચનાની અંદર કંડાર્યા હોય તો તે રચનાનું માપ સાવ ભિન્ન ગણાય. પ્રાચીન કાળના સ્થપતિઓ પોતપોતાની કળા બતાડવા ખાતર જુદી-જુદી રચનાઓમાં પગલાની આકૃતિ બનાવતા. જેમાંની ઘણી રચનાઓ આજે પણ રાજસ્થાનના

વિવિધ ગામડાઓમાં સચવાયેલી છે.

પગલા ફક્ત તીર્થકરોના કે સાધુ ભગવંતના હોય તેવું નથી હોતું. રાજસ્થાનમાં ઘણે ઠેકાણે સાધ્વીજી ભગવંતના પગલાઓ છે. યતિવર્યોના પગલાઓ છે, ૧૬ સતીના અને પ્રભુવીરના ૧૦ શ્રાવકોના પગલાઓ છે. અને જેસલમેર જિલ્લાના લોદ્રપુરમાં જિનાલયની બહાર જિનાલય નિર્માણ કરનાર શેઠ-શેઠાણીના માતા-પિતાના પગલા પણ છે આમ પગલાઓનું ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઘણું મૂલ્ય આપણે ત્યાં જળવાયેલ છે.

પટ્ટસ્થ પગલા કલ્પસૂત્રની બીજી વાચના (સ્થવિરાવલી)માં ઉલ્લિખિત મહાપુરુષોના છે. પ્રભુવીરની પાટે શ્રીસુધર્માસ્વામીજીથી લઈને જે પૂજ્યની નિશ્રામાં આનંદપૂર મૂકામે ૫૦૦ આચાર્યોએ ભેગા થઈ આગમોનું પુસ્તકાલેખન કર્યું તે શ્રીદેવર્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ સુધીના પગલાઓ આ પટ્ટમાં કોતરવામાં આવ્યા છે. પટ્ટમાં કેટલીક વિશેષ પરંપરાને બાદ કરતા બાકીની પરંપરા શિલ્પીએ તે જ સ્વરૂપે કંડારી છે. સાથે સાથે તેમના નામનો વળી શિષ્ય તરીકેના નંબરનો આંક પણ બાજુમાં જ ઉત્કીર્ણ કર્યો છે. પટ્ટની લંબાઈ ૪ ફૂટ અને પહોળાઈ ૧૨/૨ ફૂટ છે. ચિત્રમાં પટ્ટના વચ્ચેના ભાગમાં જે તિરાડ દેખાય છે ત્યાંથી પટ્ટ બે ટુકડા થયો હતો તેથી ત્યાંના અક્ષરો પણ કપાઈ ગયેલા દેખાય છે. કુલ થઈને પટ્ટમાં ૧૦૭ પગલા છે. જેમાં ૧૦૦ પગલા ગણધરાદિ સાધુભગવંતના તેમજ ૭ પગલા સેણાદિ સાધ્વીજી ભગવંતના છે. એવું કહેવાય છે કે પટ્ટરચનાકારે એવું કૌસલ્ય વાપરી પટ્ટની રચના કરી છે કે મોટા ગુરુભગવંતના પગલામાં તમે પક્ષાલ કરો તો તેનું નવાણ જળ ફક્ત તેમના શિષ્યપરિવારના પગલા તરફ જઈ બહાર નિકળી જાય અન્ય પગલામાં ન જાય જો કે વાસ્તવિક રીતે આવું હોવું પટ્ટ જોતા શક્ય નથી લાગતું. પટ્ટમાં પગલા સિવાય અષ્ટમંગલનું, જુદા-જુદા પ્રકારના ૬ અને ૮ પાંદડીવાળા પુષ્પનું પણ ચિત્રણ થયું છે. પટ્ટની રચના કોણે? કઈ સાલમાં? કયા ગુરુ ભગવંતની પ્રેરણાથી કરી તેવો નાનો સરખો પણ લેખ પટ્ટમાં કંડારાયો નથી. અમારા અનુમાન મુજબ આ પ્રમાણેની શિલ્પકળાનો ઘણો ખરો વિકાસ ૧૫મી-૧૬મી શતાબ્દિમાં વધુ થયો તેથી પટ્ટની રચના પણ તે ગાળામાં જ થઈ હશે. લેખના અક્ષરના મરોડો પણ એવું જ અનુમાન કરવા પ્રેરે છે. છતાં આ અંગે કોઈ વિદ્વાન વિશેષ ધ્યાન દોરે તેવી આશા છે. છેલ્લે એક વાત ચોક્કસ કે પ્રભુવીરની કલ્પસૂત્રોક્ત પરંપરાનો નિર્દેશ કરતો ભારત માત્રમાં આ એક માત્ર પટ્ટ હશે જે ખરેખર આપણા માટે ગૌરવની વાત છે.

બાલશિક્ષા

(પ્રાચીન ગુજરાતી સંસ્કૃત વ્યાકરણ)

પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી

શ્રીમંત સરકાર નામદાર સયાજીરાવ મહારાજ સાહેબની આજ્ઞાથી સ્વ. સાક્ષર ચીમનલાલ ડાઘાભાઈ દલાલ ઈ.સ. ૧૯૧૬ના સપ્ટેમ્બરમાં જેસલમેરના જૈન ભંડારો તપાસવા ગયા. તેની નોંધ કરી તેઓ ડીસેમ્બરમાં પાછા ફર્યા. તેમણે ફરેલી નોંધને તેઓ વ્યવસ્થિત રૂપમાં મૂકી પ્રગટ કરી શકે તે પહેલાં તેઓ અવસાન પામ્યા. તેના સંપાદનનું કાર્ય મારે હાથ આવ્યું, અને તે ગાયકવાડ ઓરીએન્ટલ સીરીઝના પચીસમા નંબર તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. આ સૂચિમાં બાલશિક્ષા નામના એક ગ્રંથનો ઉલ્લેખ છે. તે ગ્રંથ ભાષાશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અત્યંત ઉપયોગી હોવાથી તેનો પરિચય પ્રસ્તુત લેખમાં કરાવવા ઈચ્છું છું. 'બાલશિક્ષા'ની કાગળ પર લખાયેલી ત્રીશ પત્રવાળી એક પ્રતિ જેસલમેરના 'બડા ભંડાર'ના નામથી ઓળખાતા ભંડારમાં છે. તે પરથી સદ્ગત દલાલે નોંધેલ આદંત ભાગ 'જેસલમેર ભાં. સૂચી' (પૃ.૪૫)માં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. 'બાલશિક્ષા' એ નામ ઉપરથી તો સામાન્ય રીતે લોકો એમ જ કલ્પના કરે કે- 'એમાં કાંઈક બાલકો માટે શિક્ષા હશે,' પરંતુ અહિં બાલ શબ્દ 'શબ્દ અપશબ્દના અનભિજ્ઞ' અથવા 'શબ્દશાસ્ત્રના અનભ્યાસી' કિંવા 'સંસ્કૃત વ્યાકરણના પ્રાથમિક અભ્યાસી' એવા અર્થમાં વપરાયેલ છે. જેમ અનુભૂતિસ્વરૂપાચાર્યની સારસ્વતી પ્રક્રિયાના પ્રારંભમાં 'બાલધીવૃદ્ધિ સિદ્ધયે' માં મૂકાયેલ બાલશબ્દનો અર્થ કરવામાં આવે છે, તેમ અહિં પણ સમજવાનું છે. ગ્રંથકર્તાનો પ્રારંભમાં મંગલ, અભિધ્યાદિ શ્લોક આ પ્રમાણે છે-

“શ્રીમન્નત્વા પરં બ્રહ્મ બાલશિક્ષાં યથાક્રમમ્ ।

સંક્ષેપાદ્ રચયિષ્યામિ કાતન્ત્રાત્ સા(શા)ર્વવર્મિકાત્ ॥૧॥”

શ્લોકના પહેલા ચરણમાં સર્વ દર્શનોના અભીષ્ટ પરમ બ્રહ્મને નમસ્કાર કરવા રૂપ મંગલ કરી 'આ ગ્રંથ સર્વ મતાનુયાયીઓને ઉપાદેય છે.' એમ ગ્રંથકારે ધ્વનિત કર્યું છે. બીજા ચરણમાં 'બાલશિક્ષા' અભિધેય સૂચવ્યું છે, તેને ઉત્તરાર્થથી વિશેષ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે- 'શર્વવર્માના કાતન્ત્ર પરથી સંક્ષેપથી હું રચીશ.' આથી ગ્રંથકર્તાનો આશય સમજી શકાય તેમ છે.

આ ગ્રંથનું પ્રમાણ કેટલું છે, ગ્રંથકર્તા કોણ છે, ગ્રંથ ક્યારે રચાયો વગેરે સંબંધમાં ગ્રંથકારે સ્વયં તેના અંતભાગમાં-પ્રશસ્તિ-પદ્યોમાં સૂચવ્યું છે.

“સદોપકાર્યાત્ સાધ્યાદ(ધ્યોઽ)યં લક્ષણદ્રવ્યસંગ્રહઃ ।

સાર્દ્ધાષ્ટદશશત્યંકોઽપ્યક્ષયઃ સ્તાત્ તદર્થિનામ્ ॥૧॥

1. (પંડિત લાલચંદના પ્રાસ્તવિક ભાગનો ઉપર સાર આપ્યો છે.સં.)

SHRUTSAGAR

24

June-2016

મુંચંતિ મુક્તા જલજન્તવોઽપિ સ્વાત્યમ્ભસાં તલ્લલિતં ન તેષામ્ ।
 યચ્ચોપલા અપ્યમૃતં સ્રવન્તે તદ્ વલ્ગિતં ચન્દ્રમસઃ કરાણામ્ ॥૨॥
 સતાં પ્રસાદઃ સ હિ યન્મયાપિ શ્રીમાલવંશ્યેન કૃતિઃ કૃતેયમ્ ।
 સાઢાકભૂઠકુરકૂરસિંહપુત્રેણ ષટ્ત્રિત્રિયુતૈકવષ ॥૩॥
 બહૂનિ શાસ્ત્રાણિ વિલોક્ય તાવદ્ વિનિર્મિતેયં મહતોદ્યમેન ।
 સંશોધિતા સદ્ધિરથાપિ શોધ્યા સલ્લક્ષણં ક્ષોદસહં સ એ(તદે)વ ॥૪॥
 યાવદ્ ધત્તે ગગનસરસી રાજહંસપ્રયાતં
 મેરુશ્ચાગ્નિર્વરદિનવધૂશૂર્વરીમંગલાનિ ।
 તાવદ્ બોધં ભુવિ વિદધતી બાલશિક્ષા સદૈષા
 જીયાદ્ યોગાદતિમતિમતાં વર્ધમાનાધિકશ્રીઃ ॥૫॥”

ભાવાર્થ:- સદા ઉપકારી હોવાથી આ લક્ષણ-દ્રવ્યનો સંગ્રહ સાધવા યોગ્ય છે, તે સાડા અઢારસો (૧૮૫૦ શ્લોક સંખ્યા)થી અંકિત હોવા છતાં પણ તેના અભિલાષીઓને અક્ષય હો. ૧.

જલજંતુઓ પણ મોતી મૂકે છે, તે પ્રભાવ સ્વાતિ (નક્ષત્ર)ના પાણીનો છે, તેમનો નથી. પત્થરાઓ (ચંદ્રકાંતમણિઓ) પણ અમૃત ઝરે છે, તે પ્રભાવ ચંદ્રના કિરણોનો છે. ૨.

તેમ જ શ્રીમાલવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ સાઢાકભૂ (પુત્ર) ઠક્કુર કૂરસિંહના પુત્રે-મેં પણ આ જે કૃતિ [વિ.સં.] ૧૩૩૬ વર્ષે કરી છે, તે સજ્જનોનો જ પ્રસાદ છે. ૩.

હાલુ શાસ્ત્રોનું વિલોકન કરીને આ મહોટા ઉદમથી રચવામાં આવી છે. સજ્જનોએ એનું સંશોધન કર્યું છે, તો પણ એને શુદ્ધ કરવી. ક્ષોદસહ તે જ સલ્લક્ષણ છે. ૪.

જ્યાં સુધી ગગનરૂપી સરોવર રાજહંસ (સૂર્ય, ચંદ્ર)ના પ્રયાણને ધારણ કરે છે, અને મેરુ તથા અગ્નિ (?) દિનરૂપી વર અને રાત્રિરૂપી વધૂનાં મંગલોને ધારણ કરે છે, ત્યાં સુધી પૃથ્વી પર સદા બોધ કરતી આ બાલશિક્ષા અતિમતિમાનોના યોગથી વધતી અધિક શ્રી (શોભા, લક્ષ્મી) વાળી બની જયવંતી વર્તો રહો. ૫.

ઉપર દર્શાવેલ આદંત જોવાથી એવો ખ્યાલ આવી શકે કે “કાંતંત્રપરથી સંક્ષેપમાં રચાયેલ આ સંસ્કૃત વ્યાકરણ હોવું જોઈએ.” પરંતુ એ ઉપરથી ભાગ્યે જ કોઈ સમજી શકે તેમ છે કે ‘ઔકિતકની પદ્ધતિનું તત્કાલીન ગૂજરાતી ભાષાથી શીખવાનું એ સંસ્કૃત વ્યાકરણ હશે.’

‘બાલશિક્ષા’ એ નામ ઉપરથી મહને કંઈક વિચાર આવ્યો કે નાગરી લિપિના અક્ષરોને જેમ ‘બાલબોધ’ તથા ભાષાનુવાદને જેમ ‘બાલાવબોધ’ તરીકે

ઓળખવામાં આવે છે, મહારાષ્ટ્રી ભાષાથી સંસ્કૃત શીખવાને જેમ ‘બાલબોધિની’ રચાયેલ છે, તેમ આ પણ કદાચ લોકભાષાથી શીખવાનું સંસ્કૃત વ્યાકરણ હશે એવી જિજ્ઞાસાથી એ ગ્રંથ તપાસવા મ્હને ઈચ્છા થઈ, પરંતુ આ ગ્રંથની પ્રતિ અન્યત્ર મળવી દુર્લભ જણાઈ. સદ્ભાગ્યે વયોવૃદ્ધ જૈન મુનિરાજ શ્રી હંસવિજયજી મહારાજના સંગ્રહમાંથી અહીંના જૈન જ્ઞામંદિરમાંથી એ ગ્રંથની પ્રતિ મ્હને મળી, કે જે પ્રતિ તેઓશ્રીએ વિ.સં. ૧૯૫૦માં જેસલમેરના ચાતુર્માસ દરમ્યાન ત્યાંના આદર્શ પુસ્તક ઉપરથી નવી લખાવી લીધી હતી. જોકે આ પ્રતિ કેટલીક જગ્યાએ અશુદ્ધ છે, તો પણ મૂળ ગ્રંથની ભાષા તેમાં સારી રીતે સચવાઈ રહેલી જણાય છે. તેનો અંતર્ભાગ તપાસવાથી તે ગ્રંથમાં રહેલી તત્કાલીન ગૂજરાતી ભાષા તરફ મહારૂં ખાસ લક્ષ્ય ખેંચાયું, હું ધારું છું કે-પ્રાચીન ગૂજરાતી ભાષાના અભ્યાસીઓને આથી કંઈક નવું જાણવા-વિચારવાનું મળશે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રારંભમાં કર્તાએ બીજા બે શ્લોકો મૂક્યા છે, તેમાં આ ગ્રંથના જે આઠ વિભાગોમાં વિભક્તિ કરેલ છે, તેનાં નામો તથા આ ગ્રંથની ઉપયોગિતા માટે જણાવ્યું છે. તે શ્લોકો આ પ્રમાણે છે.

“આદૌ સંજ્ઞા તતઃ સન્ધિઃ સ્યાદયઃ કારકાણિ ચ ।

સમાસાન્યોક્તિવિજ્ઞાનં સંસ્કારસ્ત્યાદયસ્તથા ॥૨॥

इत्यष्टप्रक्रमोपेतामेतां कुर्वन्तु हृद्गृहे ।

कातन्त्रभास्कराभावे यथा दीपश्रियं जनाः ॥૩॥”

ભાવાર્થ:-૧ સંજ્ઞાપ્રક્રમ, ૨ સંધિપ્રક્રમ, ૩ સ્યાદિપ્રક્રમ, ૪ કારકપ્રક્રમ, ૫ સમાસ પ્રક્રમ, ૬ અન્યોક્તિવિજ્ઞાન પ્રક્રમ, ૭ સંસ્કાર પ્રક્રમ અને ૮ ત્યાદિપ્રક્રમ એમ આઠ પ્રક્રમોથી યુક્ત આ બાલશિક્ષાને કાતંત્ર-સૂર્યના અભાવમાં દીપશ્રી સદૃશ સમજી હે જનો! આપ હૃદય-ગૃહમાં સ્થાપન કરો. ૨, ૩.

પૂર્વોક્ત પ્રશસ્તિપદ્યોમાં જો કે કર્તાનું નામ જોવામાં આવતું નથી, પરંતુ પ્રક્રમોના અન્તમાં સંગ્રામસિંહ નામ જોવામાં આવે છે.¹

વિ.સં. ૧૫૨૦માં ‘બુદ્ધિસાગર’ નામના સર્વમાન્ય અત્યુપયોગી ગ્રંથના રચનાર, મહમ્મદ ખીલજીના માનીતા વિશ્વાસપાત્ર ભંડારી, લક્ષ્મી અને સરસ્વતીના કૃપાપાત્ર, માંડવગઢના પ્રસિદ્ધ ઓસવાલ કવિ સંગ્રામસિંહથી પ્રસ્તુત બાલશિક્ષાકાર સંગ્રામસિંહ ભિન્ન છે, એ ઉપર્યુક્ત પ્રશસ્તિમાં સૂચવાયેલ રચનાસમય, ગ્રંથકૃત્પરિચય ઈત્યાદિથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે. વિશેષમાં આ ગ્રંથકાર એક સ્થળે કર્ણદેવરાજના ઉજ્જવલ યશની પ્રશંસા કરે છે. જૂઓ-

1. (इति ठ. संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां संस्कारप्रक्रमः । “वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमाण धर्मार्थयुक्तं वचनं प्रमाण् ॥ श्री कणदेवस्य नराधिपस्य शुभ्रं यशः केवलमप्रमाणम् ॥” બાલશિક્ષા (કારકપ્રક્રમ, ૫-૧૨)

આ કણદેવ કયા તે હજુ વિચારવાનું છે. ગ્રંથકાર શ્રીમાલવંશના હતા, પ્રાયઃ તે જૈન હશે, પરંતુ તે માટે નિર્ણયરૂપમાં કંઈ કહી શકાય તેમ નથી. તેઓ 'ગૂજરાતના વતની હોવા જોઈએ' એમ તો આ ગ્રંથમાં વપરાયેલ ભાષા ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય તેમ છે. વૈશ્યો પણ વિદ્વાન થઈ ગયા છે અને તેમણે પણ સાહિત્યસેવામાં અમુક અંશે ભાગ લીધો છે એ આ ગ્રંથ જોવાથી વિશેષ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

ગ્રંથકારે પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે કે-'આ બાલશિક્ષા બહુ શાસ્ત્રોનું વિલોકન કરી રચેલી છે.' તે તેમાં મૂકેલાં શૃંગારતિલકાલંકાર, કુમારસંભવ, માધ વગેરેનાં ઉદાહરણોથી પ્રમાણિત ગણી શકાય તેમ છે.

અપભ્રંશ ભાષા પર્યંત પ્રાચીન ષડ્ભાષાનું સાંગોપાંગ વ્યાકરણ રચનાર, સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથકાર શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના સ્વર્ગવાસ (વિ.સં. ૧૨૨૯) પછી લગભગ સો વર્ષે, ગૂજરાતીથી હેમવ્યાકરણનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞાન કરાવનાર કુલમંડનસૂરિના મુઘાવબોધ ઔક્તિકની રચના (વિ.સં. ૧૪૫૦) પહેલાં લગભગ સો વર્ષે, ગૂજરાતમાં મુસલમાની રાજ્ય મંડાણું (વિ.સં. ૧૩૬૫) તે પહેલાં ત્રીસેક વર્ષ પહેલાં-આજથી સાડા છસો વર્ષ ઉપર ગૂજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું હતું? વર્તમાનમાં પ્રચલિત ગૂજરાતીથી તે કાળની ગૂજરાતીમાં કેટલો અને કેવા રૂપમાં ફેરફાર હતો એ વિષયમાં ઘણો સારો પ્રકાશ પાડી શકે તેવો આ ગ્રંથ છે. તેથી તેના જૂદા જૂદા પ્રક્રમમાં વપરાયેલા શબ્દો સંગૃહીત કરી વાચકોની જાણ માટે અહિં દર્શાવું છું.-

૧ સંજ્ઞા પ્રક્રમમાં- સ્વર કેતા ૧૪, સમાન કેતા ૧૦, સર્વાણુ ૧૦, હસ્વ ૫, દીર્ઘ ૫, નામીઆ સ્વરો ૧૨, સંધ્યક્ષર ૪, વ્યંજન ૩૩, વર્ગ ૫, કચટતપ, અઘોષ ૧૩, ઘોષવંત ૨૦.

લિંગુ ૩ પુલિલિંગુ, સ્ત્રીલિંગુ, નપુંસકલિંગુ: ભલુ પુલિંગુ, ભલી સ્ત્રીલિંગુ, ભલું નપુંસકલિંગુ.

૩ સ્યાદિપ્રક્રમમાં- સિ એકવચનું, ઔ દ્વિવચનું, જસૂ બહુવચન.

૪ કારકપ્રક્રમમાં- પત્ર ૧૩ માં અથ પ્રત્યેકં વિભક્તિપ્રાપ્તિમાહ- કરઈ, લિયઈ, દિયઈ इत्यादौ वर्तमाना।

કીજઈ, દીજઈ, લીજઈ इत्यादौ वक्रोत्कौ कर्मणि वर्तमानाया आत्मनेपदम्।

કરિજે, લેજે, દેજે इत्यादौ एकारांतवचने सप्तमी।

કરિ, લઈ, દઈ इत्यादौ अनुमति पंचमी।

કીજઉં, દીજઉં, લીજઉં इत्यादौ कर्मण्यात्मनेपदं।

કીધઉં, દીધઉં, લીધઉં इत्यादौ परोक्षा ह्यस्तन्यद्यतन्यौ च।

શ્રુતસાગર

27

જૂન-૨૦૧૬

કાલિ કીધઉં इत्यादौह्यस्तन्येव, न परोक्षाद्यतन्यौ।

આજી કીધઉં इत्यादौ अद्यतनी, न परोक्षा-ह्यस्तन्यौ।

મ કીરીસ (કરિ) મ લઈ, મ દઈ, મ કરિસિ, મ લેસિ, મ દેસિ इत्यादौ
માશબ્દયોગેઽદ્યતની।

મે કીધુ, મે લીધુ, મે દીધુ इत्यादौ कर्मणि।

જઈ કરત, જઈ લેત, જઈ દેત, इत्यादौ क्रियातिपत्तिः।

જઈ કીજત, લીજત, દીજત इत्यादौ कर्मणि क्रियातिपत्तेरात्मनेपदं।

કરિસિઈ, લેસ(સિ)ઈ, દેસિઈ इत्यादौ नहीं करई, नहीं लियई, नहीं दियई
इत्यादौ भविष्यंती।

કીજિસિઈ, લીજિસિઈ, દિજિસિઈ इत्यादौ नहीं कीजई, नहीं लीजई
इत्यादौ च कर्मणि भविष्यन्त्यात्मनपदमा।

કાલિ કરિસઈ इत्यादौ श्वस्तनो।

શિત્રુ જિણિસઈ, વર્ષ શયુ(સઉ)જીવિસઈ इत्यादौ आशीर्युक्ते
भविष्यतिकालः

अथ कृत्यप्रत्ययप्राप्तिमाह-

કરતઉ, લેતઉ, દેતઉ इत्यादौ कर्तरि वर्तमाने शतृङानशौ।

કીજતઉ, લીજતઉ, દીજતઉ इत्यादौ कर्मण्यानश्।

કરણાહરુ, લેણાહરુ, દેણાહરુ इत्यादौ वर्तमाने वुण्-तृचौ।

કીધઉં, દીધઉં, લીધઉં इत्यादौ अतीते निष्ठा।

કરીઉ, લેઉ, દેઉ इत्यादौ क्त्वा।

કરિવા, લેવા, દેવા इत्यादौ तुम्।

કરી જાપું પઢી સકઉ, કરિવઉ, લેવઉ, દેવઉ इत्यादौ कर्मणि तव्यानीयौ।

કરણાહરુ, લેણાહરુ इत्यादौ भविष्यति काले....

अथ विशेषप्रत्ययप्राप्तिमाह:- करावई, कराविवई, कराविसई, करावतई,
करावी, कराविवा इत्यादौ इन्नं तात्...प्रत्ययाः।- (उक्तिप्रक्रमः षष्ठः)

૭મા સંસ્કારપ્રક્રમમાં લગભગ ૬૦૦ શબ્દો તે કાલની ગૂજરાતી ભાષાના દર્શાવ્યા છે, જેમાં ક્રિયાપદોનો બહોળો ભાગ છે; તે શબ્દો સાથે તેના સંસ્કૃતપર્યાય શબ્દો ગ્રંથકારે જ મૂક્યા છે. તેથી તેને એક રીતે અકારાદિકમ વિનાનો 'પ્રાચીન ગૂજરાતી-સંસ્કૃત કોશ ઓળખાવી શકાય તેમ છે. તે કોશ અહિં દર્શાવું છું.

SHRUTSAGAR

28

June-2016

પ્રાચીન ગુજરાતી-સંસ્કૃત શબ્દકોશ

(વિ.સં. ૧૩૩૬ માં રચાયેલ સંગ્રામસિંહની બાલશિક્ષામાંથી સંગૃહીત)

આજુ અચ	કાલી કલ્યે	પરમ પરેચ્ચવિ
અજુણું અચતનં	કાલૂણું કલ્યતનં	નહીતના વા (?) નો ચેત્
લિગઈ પ્રભૃતિ, આરમ્બ્ય	પાપઈ વિના, ઋતે	તાંઉ તાવત્
મુહિયાં મુઘા	ધિમ યથા	તિમ તથા
એક વાર એકદા	સવઈ વાર સર્વાદ, સદા	જહિયા યદા, યથા
તહિયાં તદા, તદાનીં	કહિયાં કદા	અનેરી વાર અન્યદા
કીહાં ક્કં, કુત્ર	જીહાં યત્ર	તીહાં તત્ર
ઈહાં અત્ર	અને તઈ અન્યત્ર	સગલઈ સર્વત્ર
તિમઈ તત્કાલે	ઝટકઈ ઝટિતિ	માહરઈ મદીયં
તુમહારું યુષ્મદીયં	અમહારું અસ્મદીયં	સરીખઉ સદૃશઃ
કિસઉ કીદૃશઃ	જિસઉ યાદૃશઃ	તિસઉ તાદૃશઃ
ઈસઉ ઈદૃશઃ	યસઉ યાદૃશઃ	અનેસઉ અન્યાદૃશઃ
તૂ સરીખઉ ત્વાદૃશઃ	મૂ સરીખઉ માદૃશઃ	તિસ તહિ
જેતલું યાવન્માત્રં	તેતલું તાવન્માત્રં	કેતલું કિયન્માત્રં
અરહુ આર્વાક્	પરહુ પરતઃ	પાપલિ પરી(રિ)તઃ
બાહિરિ બહિઃ, બાહ્યં	ધુરિલું આદિમં	છહિલઉ અંતિમં
એકપરિ એકદા	બિહુપરિ દ્વિધા इत्यादि	છહિંપરિ ષોઢા
અનેકપરિ અનેકધા, બહુધા	સવેહિપરિ સર્વથા	અહુણુઉ ઇષમઃ
પુરુ પરત્	ઉગમુગઉ અવાગ્મુકઃ	ઝડાંપસઉ બવલધ્વાંક્ષકઃ
ઉધધલુ ઉધૂ (દ્વ)લિકં	વરગંડ વરાધર્પ(રપક્ષ)કાઃ	જાનુત્ર યજ્ઞયાત્રા
જાનાવાસઉ જન્યાવાસકઃ	પકઉડઉ એકતેડિકઃ	ધુધટઉ અવગુંઠનં
વલાણિગ વાદિનિ	અઉડક અપરાહ્યા	આહર જાહર ઇહિરે યાહિરે
ચાંદ્રિણું ચંદ્રિકાલયં	ધણીવઉ ધન્યાવયઃ	મેરાઈઉ મે રાજ્યકં
વાદલુ વારિદપટલં	અભાપ(ભિષે)ઉ અમ્યુક્ષણં	ઊલકઉ ઉદકોદંચનં
પછોકઉ પશ્ચાદોકઃ	ઉપવાસીઉ ઉપોષિતઃ	આમલું ધ્યામલં
હિયાવિઉં હૃદયાર્પિતં	દાણી ધણી ઋણિતઃ	હેવઉ હેવાકઃ
અગીઠઉ અગ્નિપીઠં	કૂટરં સ્ફુટતરં	ઊઘડ દૂધડઉ ઉદ્ઘટદુર્ઘટં
ઉંચીકાઠ વિક્તપાટકા (?)	નિલપણુઉ નિર્લક્ષણઃ	ગોલ ગવેલા (?)

श्रुतसागर

29

जून-२०१६

अर्द्धाणुं अधेनुकं	उपरे थाई उपरिस्थाई(थी)	२३:३ रावाट (?)
अंधामीथी अंधमीलिका	कंसी कचाकर्षणी	ओलाणि अवलंबिनी
डाथीयारु हस्ताधारः	(क)उसीसुं कपिशीर्षकं	गोगीसुं गोकीटः
उल उपालयः	निकुं निष्कः	कखोसुं कलभोत्कटः
आलीगारु आलीककारः	वानयतुं वर्णायत्तः	() पादघातः
दीडदीवी दिनदीपिका	भुराई भूतराजः	भज्जवाड भंगपातः
पडाई पताकिका	वाक्यकुं वक्रकुब्जं	वालाकुं केशाकेशि
पेलापेवि प्रेराप्रेरि	वियारिउ विप्रतारितः	जिगीसा जिघृक्षा
ऐतरिउ छलांतरितः	द्रुअडाडिउ प्रवकघातितः	पलकु प्रलुब्धः
अलज्जउ उत्कंठा	भाज्जलउ खाद्यफलं	मडरु महत्तरः
पीज्जलउ पोद्य(पेय)फलं	विडाअणोड लब्धोत्साहः	उयलउ अपरिचितः
आकसुउ उत्कटः	वाउलउ वार्तालयः	झंतिउ पातितः
उज्जणी उद्यानिका	कसअसुउ काष्टकठिनः	टेषाविउ दृष्टापेक्षा
भोगला भुजार्गला	असराडिउं आश्रयं	अउडीगउ अपमार्गगः
वलीउव्यावृत्य, व्याघुट्ट	जूउ पृथक्	
ताडरुं त्वदीयं, भवदीयं	उसीआलु अस्पृष्टालयं	
मसाडणी महासाधनिका	आपंडली अक्षपटलिक(का)	
छीडणि छिद्रादि(द)टिनी	नपणीयासु निःक्षीणकर्मा	
अलअलीउ वचालः, वाचाटः	कुंईपाडईउ पितृष्वस्त्रीयः	
मसिडाईउ मातृष्वस्त्रीयः	पाडूआली पादप्रहारिणी	
पाणुंनुं षा(खा)दनस्थानं	मुपमुपि मुख्यमुख्यता	
राउलवायु राजकुलायत्तः	थूं(धूं)भाथूं (धूं)भि मुष्टामुष्टि	
वरांसिउ विपर्यस्तः	पश्चाडिउ पश्चाद् हृदयं	
डिपडानुं आधुनिकं, सांप्रतीनं	उथूयायनुं (?) ऊच थुयमानं (?)	
ऐतलुं एतावन्मात्रं, इयन्मात्रं	तुल्ल (मड) सरीषुउ युष्मादृशः	
अम्ल सरीषुउ अस्मादृशः	सवडि गमा समंतात्, सर्वतः	
ज्जसपणुं जडता, जजत्वं, जाड्यं	अरीरभ अपरेद्युः, अन्यस्मिन्नहनि	
डिपडां इदानीं, अधुना, संप्रति, सांप्रतं		
स्तउ परतउ आकृत्या प्राकृत्या च पितृसदृश-आप सरीषुउ		

धृति संस्कार प्रक्रमे प्रथमस्तदक्षरादिसंस्कारः

SHRUTSAGAR

30

June-2016

અથ ક્રિયા

ચીંચૂઈ ચીતઃ કૃ (ચીત્કરોતિ)
 હાલઈ ચાલઈ ચલતિ
 નાસઈ નશયતિ, પલાયતે
 ત્રાસઈ ત્રસ્યતિ, ત્રસતિ
 વાપરઈ વ્યાપ્રિયતે, વ્યાપૃણોતિ
 સામ(સમા)ઈ સમઃ કિરતિ
 ખંડુ(ખજુ) હાલઈ ષ(ચ)જયતિ
 નીંદઈ નિંદતિ, જુગુપ્સતે, ગર્હતે
 કડચઈ કટિસ્થ (?) યતિ
 લાપઈ અસ્યતિ, નિરસ્યતિ, નિઃ
 ધાતઈ નિક્ષિપતિ, પ્રક્ષિપતિ
 ચિણઈ ચિનોતિ, ચિનુતે
 હુચઈ ભવતિ, જાયતે
 માયઈ માતિ, મિમીતે
 રુધઈ રુણદ્ધિ, રુંદ્ધે
 વવાણ (વેવ)ઈ વ્યયતે...
 પેલઈ નુદતિ, પ્રેરયતિ
 રોચઈ રોદિતિ, પરિદેવયતિ
 ઝાંખઈ ઝાષ(?)તિ
 ઊનૂઆઈ ઉત્ક્રના (?)તિ
 આંબઈ પ્રાપ્નોતિ, ઘેટ(?)તિ
 સ્પર્ધઈ સ્વર્ધતે, મિષ(?)તિ
 કુથઈ કુથ્યતિ, કુથ્નાતિ
 સિણમિણઈ શનૈર્મિનોત્યબ્દઃ
 કુરમાઈ..... ક્લામ્યતિ
 ગલઅલઈ ગલદ્ ગલતિ
 ધંધોલઈ ધૃતં ધૂનયતિ
 પરક(સ)ઈ પરે પરઃ(?)
 કલકલઈ કલં ક્લ્ણતિ

ત્રુટઈ ત્રઠ્ઠતિ, તુ (ત્રુ)ટતિ
 ભીપઈ ભિક્ષતિ(તે)
 સેવઈ સેવત્, ભજતિ, શ્રયતિ
 વીપરઈ વિકિરતિ, વિક્ષિપતિ
 પીઠ(ડ) ઈ પિચ્છ(પીચ)યતિ
 હીંહા(હો)લઈ આંદોલયતિ
 બીહાવઈ ભાપયતે, ભીષયતે
 કડચઈ કાટઈ કૃંતતિ
 વીછલઈ વેસ્તુ (વિક્ષાલયતિ)
 ખરવલ (?)ઈ અપસ્કિરતિ
 સાચઈ સંચિનુતે, સંચિનોતિ
 પઢઈ અધીતે, પઠતિ ચ
 જુડઈ યુનિક્તિ, યુક્તે
 ઙાંતુરીઈ(?) સ્ફૂર્જતે
 પોચઈ પ્રાત્ વૌ (પ્રવયતિ)
 રમઈ ક્રીડતિ, દીવ્યતિ, રમતે
 લભ (ભેલ)ઈ મિશ્રયતિ
 બૂડઈ બુઢતિ, મજ્ઞાતિ
 લુણઈ લુનાતિ, તે
 ઘટઈ સંભવતિ, ઘટતે
 વાસઈ વાસ્યતે તામ્રચૂડઃ
 મથઈ મથ્નાતિ, મથતિ
 વ(બ)સબસઈ બહુ સ્પંદતિ ભૂઃ
 ટલવલઈ ટલદ્ ત્રસતિ
 દ્રંદ્રોડઈ દ્વૃતં સ્ફોટયતિ
 ઊવોઢઈ દઃ (ઉદ્વેષ્ટતે)
 ચડઈ ચટતિ, આરોહતિ
 જુણ(?)ઈ જુહોતિ

શ્રુતસાગર

31

જૂન-૨૦૧૬

ગૂચ(?)ઈ ગુવતિ
 નીકઈ નિ: (નિતિષ્ઠતિ)
 વખાણઈ વ્યાખ્યાનયતિ
 લેઅઈ પ્રાપયતિ, નયતિ
 પાજુઅઈ કંઙૂયતિ, તે
 મરઈ મ્મિયતે, વિપદ્યતે
 ફડફડઈ પટપટાયતે ધ્વજા
 કુદકુઅઈ કુત્પર: (કુત્કૂર્દતે)
 લોટઈ લુટ્ઘતિ, લોટતિ
 ઊપડઈ ઉદ: (ઉત્પત્તતિ)
 માં(સં)કઈ મં(શં)કતે
 ઊભૂઆ(?)ઈ ઉઙ્ઙવતિ
 ઊડીઈ અપસરતિ, વિરમતિ
 પિંસઈ શ્રં(સ)સતે
 પુડઈ છેકઈ દ્યત: કરોતિ
 જાકિ જાત: (જાત્કરોતિ)
 ચૂકઈ ચૂત: (ચૂત્કરોતિ)
 ભેટઈ સભાજયતિ
 નિઉંજઈ નિયંત્રયતિ
 થીજઈ સ્ત્યાયતે
 આરંભઈ આરંભતે
 સીપઈ શિક્ષતે
 વરસઈ વર્ષતિ
 શીપવઈ અનુશાસ્તિ
 પરા(પા)મઈ પ્રાપ્નોતિ
 બાંધઈ બધ્નાતિ
 ઉલ્લીંચઈ ઉલ્લંચતિ
 ધોઅઈ પ્રક્ષાલયતિ
 અમાયઈ અમાયતે (?)
 અઉગનાઈ અપકર્ણયતિ

લિઅઈ આદત્તે, ગૃહ્ણાતિ
 કિરગિરઈ કિલ ગિલતિ
 વાવલઈ વપતિ, વપતે ચ
 પચારઈ પ્રત્યુશ્વારયતિ
 નિવીજઈ નિર્વિધ્યુતિ(?)
 કુપઈ કુપ્યતિ, ક્રુધ્યતિ
 કડકડઈ કટકટાયતે ચક્ષુ:
 ત્રડત્રડઈ ત્વટત્વતિ(?)
 ફડઈ ફ(સ્ફ)ટતિ
 આવઈ આઢ: (આવર્તતે)
 પલવઈ પ્રલુપ્ય (?)તિ
 ગિલગિલાવઈ કિલ ગિલાયતિ
 ગંધાઅઈ ગંધાયતે, ગંધયતિ
 સૂજઈ સ્વ(શ્વ)યતિ(તે)
 ફૂંકઈ ફૂત: (ફૂત્કરોતિ)
 ચૂકઈ ચૂત: (ચૂત્કરોતિ)
 થૂંકઈ (થૂત્કરોતિ), નિષ્ઠીવતિ
 વીનવઈ વિજ્ઞપયતિ પરીછઈ પરીચ્છતિ
 ઊપેલઈ ઉત્કીલયતિ પાલુઅઈ પલ્લવયતિ
 રહઈ રહ(?)તિ ફરકઈ સ્ફ(સ્ફુ)રતિ
 જિણઈ વિજયતે બૂઝઈ બુઘ્યતે
 વેવઈ વ્યયતિ આપઈ અર્પયતિ
 કુસાણઈ કૃષ્ણાતિ ધાસઈ ઘર્ષતિ
 વિણસઈ વિનશ્યતિ વિમાસઈ વિમૃશતિ
 નાહઈ સ્નાતિ સરઈ (સરતિ)
 પડિવચઈ પ્રતિવક્તિ બીહઈ વિભેતિ
 થવઈ સ્થગયતિ નાંપઈ ક્ષિપતિ
 છઉંટઈ આક્ષિપતિ સંઘૂપઈ સંઘુક્ષતે
 પુઢઈ પ્રૌઢાયતે ચૂંટઈ અવચિનોતિ
 ઊજલઈ ઉજ્જવલયતિ પ્રાસુઈ પ્રસુતે

SHRUTSAGAR

32

June-2016

ચૂચ્છ પ્રચ્ચોતતિ-તે
 બીજ્ઞ ક્લિદ્ધતે
 લૂહ્છ પુંસયતે
 વીધ્છ વિધ્યતિ
 પંઝેલ્છ પરામૂશતિ
 મનાવ્છ સાન્ત્વયતિ
 વમ્છ વમતિ
 ક્ષીગ્ઞાં કોકાયતે
 વિઘટ્છ વિઘટતે
 ઊજ્ઞાં ઉદ્ધાતિ
 અલૂઝ્છ અલમુઝ્ઞતિ
 પડ્છ પતતિ
 વીટ્છ વેષ્ટતે
 નીસમ્છ ને:
 ડસ્છ દશતિ
 તજ્છ ત્યજતિ
 (ગાજ્છ) ગર્જતિ

હાદ્છ હ્વાદતે
 ધ્યાય્છ ધ્યાયતિ
 ખીલ્છ કીલતિ
 આલિંગ્છ આલિંગતિ
 બલઅલ્છ બલાલ્લલતિ
 દ્રુડ્છ દ્રુતાટયતિ
 લહ્છ લભતે
 ક્ષિણ્છ સ્પૃહાયતે
 સીઝ્છ સિધ્યતિ
 માન્છ મન્યતે
 પહિર્છ અલમુઝ્ઞતિ
 પ્રદુ્છ પ્રભૂઝ્ઞતિ
 પાસ્છ કાસતે
 તજ્છ ત્યજતિ
 (ગાજ્છ) ગર્જતિ
 માંજ્છ માર્ષિં
 ગાય્છ ગાયતિ

ગાંઠ્છ ગ્રંથતે
 ઊકલ્છ ઉત્કર્ષતિ
 ઊમટ્છ ઉન્મઝ્ઞતિ
 લાડ્છ લલતિ
 ધ્યાવ્છ ધ્યાયતિ
 ઢીલ્છ શિથિલયતિ
 કુ્છ ક્રોશતિ
 ખોડાઅ્છ પંચાયતે
 સૂઝ્છ શુધ્યતિ
 ક્ષ્વલાવ્છ ક્ષ્ણયતિ
 પ્રસાજ્છ પ્રસ્વિદ્યતિ
 ઝૂઝ્છ યુદ્ધતિ
 વીસમ્છ વિશ્રામ્યતિ
 માંજ્છ માર્ષિં
 ગાય્છ ગાયતિ
 ડસ્છ દશતિ
 વિગ્રહ્છ (વિગ્રહતિ)

(પુરાતત્ત્વ, વિ.સં. ૧૯૮૧, ગુજરાત પુરાતત્ત્વમંદિર અહમદાબાદ સે આભાર સહિત)

(વધુ આવતા અંકે...)

વયા આપ અપને જ્ઞાનભંડાર કો સમૂદ્ધ કરના યાહતે હૈં?

આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર, કોબા કે પાસ આગમ, પ્રકીર્ણક, ઔપદેશિક, આધ્યાત્મિક, પ્રવચન, કથા, સ્તવન-સ્તુતિ સંગ્રહ આદિ અનેક પ્રકાર કે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, મારુગૂર્જર, ગુજરાતી, રાજસ્થાની, પુરાની હિન્દી આદિ અનેક ભાષાઓં મેં લિખિત વિભિન્ન પ્રકાશકોં દ્વારા પ્રકાશિત અતિરિક્ત પુસ્તકોં કા બહુત બડા સંગ્રહ હૈ, જો અન્ય જ્ઞાનભંડારોં કો ભેંટ મેં દેના હૈ. યદિ આપ અપને ભંડાર કો સમૂદ્ધ કરના યાહતે હૈં, તો યથાશીઘ્ર સંપર્ક કરેં. પહલે આને વાલે આવેદન કો પ્રાથમિકતા દી યાણ્ગી.

१. दि.२२ मई के दिन कोवातीर्थपती के सूर्यतिलक दर्शन हेतु उपस्थित भक्तजन.
२. हिम्मतनगर में गुरुदेव के आशीर्वाद लेते हुए 'एक संदेश युवाओं के लिये' विशेष प्रवचन के लाभार्थि.
३. हिम्मतनगर विशेष प्रवचन में उपस्थित शिक्षणमंत्री श्री भूपेन्द्रसिंहजी चुडासमा व श्री प्रदीपसिंहजी जाडेजा आदि महानुभाव.

**RNI : GUJMUL/2014/66126 SHRUTSAGAR (MONTHLY).POSTAL AT. GANDHINAGAR. ON
15TH OF EVERY MONTH. PRICE : RS. 15/- DATE OF PUBLICATION JUNE- 2016**

**कल्पसूत्र स्थविरावली में उल्लिखित गुरुभगवंतों की
चरणपादुकाओं का एक शिलापट्ट (लोद्रवातीर्थ, राजस्थान)**

(विशेष जानकारी हेतु देखें लेख- 'लघुशिल्पकृतिओमां पगला')

BOOK-POST / PRINTED MATTER

प्रकाशक

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र, कोबा
आचार्य श्री कैलाससागरसुरि ज्ञानमंदिर गांधीनगर ३८२००७
फोन नं. (०७९) २३२७६२०४, २०५, २५२, फेक्स (०७९) २३२७६२४९
Website : www.kobatirth.org
email : gyanmandir@kobatirth.org

Printed and Published by : HIREN KISHORBHAI DOSHI, on behalf of SHRI MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA, New Koba, Ta.&Dist. Gandhinagar, Pin-382007, Gujarat. And **Printed at :** NAVPRABHAT PRINTING PRESS, 9, Punaji Industrial Estate, Dhobighat, Dudheshwar, Ahmedabad-380004 and **Published at :** SHRI MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA, New Koba, Ta.&Dist. Gandhinagar, Pin-382007, Gujarat.
Editor : HIREN KISHORBHAI DOSHI